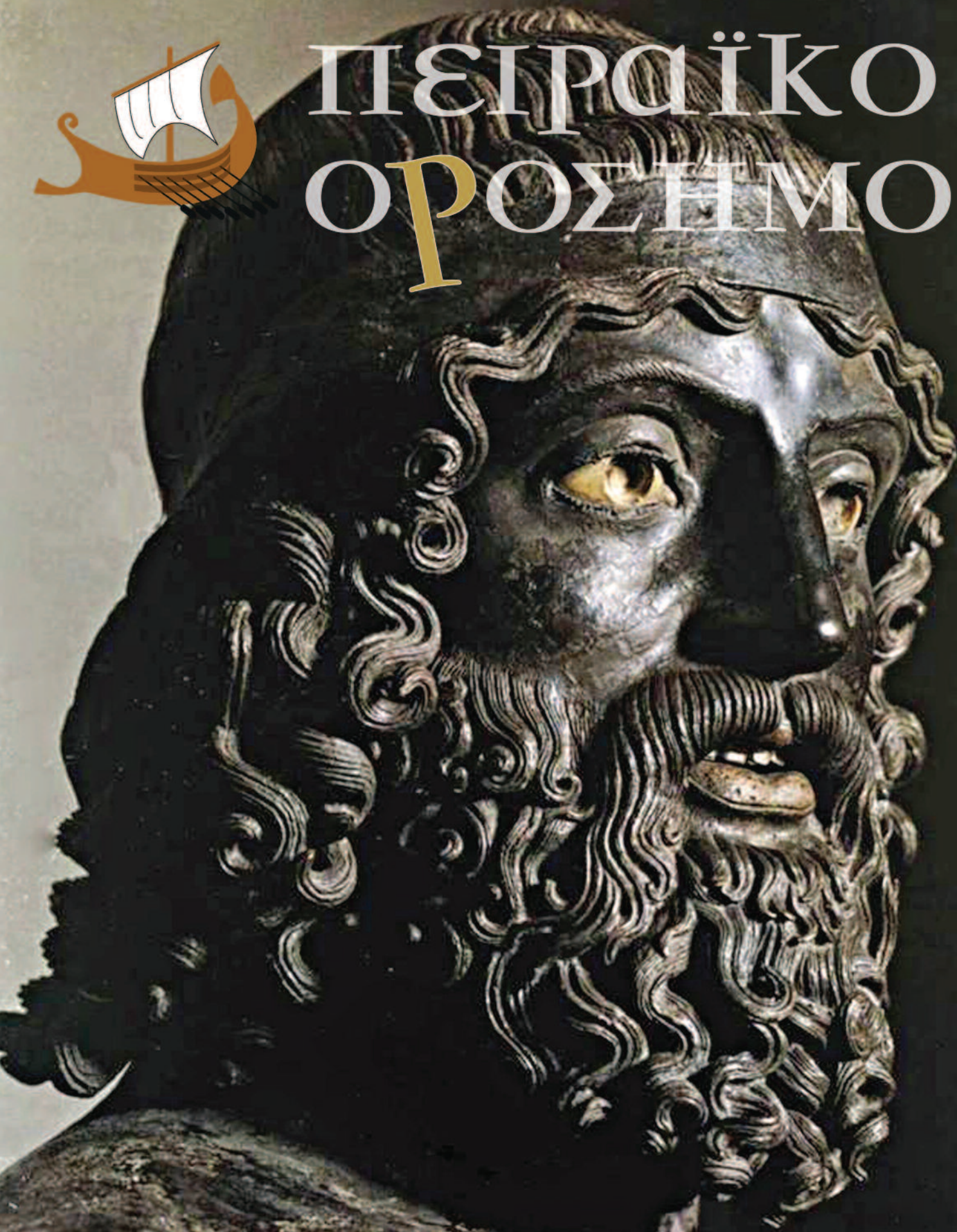

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Επιστροφές Αλκιβιάδου 229
185 36 Πειραιάς

ΤΕΥΧΟΣ 65
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

σελ. 4

σελ. 8

σελ. 14

σελ. 17

σελ. 20

- 3 Γνώμη**
Κληματική Αθήνα και Μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου Προέδρου του Συλλόγου
"Οι Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου, Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων Πειραιά"
- 4 Αρχιτεκτονικά**
Ακταίον Palace Hotel (Το χαμένο στολίδι του Φαλήρου)
Του Γιώργου Γάρδα, Αρχιτέκτονα Μηχανικού - Πολιτικού Μηχανικού Ε.Μ.Π.
- 9 Αρχαιογνωστικά**
Οι δρόμοι και οι μέθοδοι της Αρχαιογνωσίας.
3. Ο βασιλικός δρόμος της ιστορίας: Η Γένεση της ιστοριογραφίας στην Ελλάδα
Θουκυδίδης
Του Γιώργου Σταϊνχάουερ, Αρχαιολόγου - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων
- 14 Ερευνητικά**
Η τεχνολογία αιχμής των Μινωικών και Μυκηναίων
στην Ελληνική Επικράτεια κατά τη 2η χιλιετία π.Χ.
Μέρος 6ο: Υπήρξε ροή τεχνολογίας από την Ανατολή προς τη Δύση ή το αντίστροφο;
Του Κωνσταντίνου Γιαννακού, Δρα Πολιτικού Μηχανικού, Fellow ASCE,
Μέλους Εταιρείας Μελέτης Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας/ΕΜΑΕΤ.
- 17 Ματιές στην Πειραιϊκή Ιστορία**
Οι ιστορικοί, ιστοριογράφοι, ιστοριοδίφες και λοιποί φιλόστοιχοι που έγραψαν για τον Πειραιά
Του Δημήτρη Κρασονικολάκη, Αντιπροέδρου Φιλολογικής Στέγης Πειραιά,
Προέδρου Ινστιτούτου Πειραιϊκών Ερευνών
- 20 Ιστορικά**
Το πολεοδομικό σχέδιο του νέου Πειραιά
Του Μιχάλη Βλάχου, Δικηγόρου ε.τ.
- 22 «Ο πολιτισμός» (ως παράγοντας της χώρας στο Διεθνές Σύστημα)**
Της Μάγδας Ρούσση Εικαστικής Καλλιτέχνιδος και Ερευνήτριας
- 24 Προτάσεις του Συλλόγου "Οι Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά**
και των Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων Πειραιά" για ένταξή τους
στο πρόγραμμα της Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) του Δήμου Πειραιά

“ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου "ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ & ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ"
Αλκιβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς • Τηλ.: 210-42.88.018 - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017 • E-mail: mouseio.pelrala@gmail.com
• ΚΩΔ. ΕΝΤΥΠΟΥ 035702 • Τεύχος 65 • Οκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2018

ΕΚΔΟΤΗΣ:

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ
Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς,
Τηλ. 210-4060000

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΛΗΣ:

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
Πύλης 75-79, 185 33 Πειραιάς
Τηλ.: 210-4121935

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΑΡΔΑ
ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
ΓΕΡ.-ΝΙΚ. ΜΠΟΥΓΑΣ

Το περιοδικό κυκλοφορεί εκτός εμπορίου.
Διανέμεται δωρεάν.

Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις
απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου.

ΑΤΕΛΙΕ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΓΕΩΡΓΙΑ & ΜΑΡΙΑ - ΕΛΕΝΗ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑ Ο.Ε.
Κολλοκοτρώνη 144, 185 36 ΠΕΙΡΑΙΑΣ
Τηλ.: 210-41 82 591, 210-4537521, Φαξ: 210-45 32 911
E-mail: mourousias1@yahoo.gr

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Ο ένας από τους δύο πολεμιστές του Ριάτσε - Εθνικό Μουσείο Μεγάλης Ελλάδας -
Ρέτζιο Ντι Καλάμπρια (έργα Ελλήνων Καλλιτεχνών 460-450 π.Χ.)

Επανάρθωση: Στο προηγούμενο τεύχος αρ. 64 γράψαμε για τον ικέτη του εξωφύλλου ότι είναι ο Χρυσής, αντί του ορθού Χρύσης

ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ "ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ"

- Δημαρχείο Πειραιά: Πλ. Κοραή 1
- Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά: Χαρ. Τρικούπη 31
Βιβλιοπωλεία:
 - ΒΙΒΛΙΟΤΟΠΙΑ: Εθνικής Αντιστάσεως 23, Πειραιάς
 - ΝΕΟΣ ΚΥΚΛΟΣ: Καραοή & Δημητρίου 43, Πειραιάς
 - ΣΤΑΧΥ: Πραξιτέλους 121 και Τσαμαδού 57
- Παρασκευόπουλος Ν. & ΣΙΑ Ο.Ε. Καραϊσκού 157, Πειραιάς και
Φίλωνος 35, Πειραιάς
- Βιβλιοπωλείο Καλούδη, Φίλωνος 31, Πειραιάς
- Τσιούστας Ανδρέας & Ουρανία Ο.Ε., Κολλοκοτρώνη 100, Πειραιάς

Κλιματική Αλλαγή και Μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς

του ΓΙΑΝΝΗ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

Πρόεδρου του Συλλόγου

“Οι Φίλοι Αρχαιολογικού Μουσείου,
Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων Πειραιά”

Τα τελευταία χρόνια η ανθρωπότητα βιώνει τα πρώτα δραματικά αποτελέσματα και τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής. Οι επιστήμονες κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Είναι πλέον αποδεδειγμένο ότι η κλιματική αλλαγή δεν οφείλεται μόνο σε φυσικά, αλλά κυρίως σε ανθρωπογενή αίτια. Η συσσώρευση διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα εξαιτίας της καύσης ορυκτών καυσίμων είναι κατά 40% υψηλότερη από ότι στην έναρξη της εκβιομηχάνισης και η θερμοκρασία του πλανήτη κατά 0,85° C υψηλότερη από ότι στο τέλος του 19ου αιώνα. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες ο ρυθμός θέρμανσης του πλανήτη έχει αυξηθεί άνω του 0,18° C ανά δεκαετία. Το φαινόμενο του θερμοκηπίου σχηματίζεται από τη δέσμευση της ηλιακής ακτινοβολίας από τα στρώματα διοξειδίου του άνθρακα, υποξειδίου του αζώτου, του μεθανίου και των φθοριούχων αερίων.

Υπολογίζεται ότι η υπέρβαση του ορίου των 2° C πάνω από το σημερινό παγκόσμιο μέσο όρο θερμοκρασίας θα επιφέρει τεράστιες καταστροφές. Με όλες αυτές τις μεταβολές απειλούνται τα έμβια όντα στον πλανήτη από τις αλυσιδωτές αντιδράσεις που προκαλεί η κλιματική αλλαγή. Ανάμεσα όμως σε εκείνα που απειλούνται και κινδυνεύουν είναι και τα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς στη χώρα μας, στη Μεσόγειο, αλλά και σε όλο τον κόσμο. Οι επιστήμονες προειδοποιούν ότι η τήξη των παγετώνων θα αυξήσει το ύψος της στάθμης της θάλασσας απειλώντας με βύθιση ακτές και παραθαλάσσιες πόλεις και συνεπώς τα μνημεία που υπάρχουν σε αυτές.

Τα σενάρια αυτά δεν είναι προϊόν επιστημονικής φαντασίας αλλά στηρίζονται στη ζοφερή πραγματικότητα. Ήδη οι ακραίες καιρικές συνθήκες είτε είναι πλημμύρες είτε είναι παρατεταμένες ξηρασίες είτε δυνατοί άνεμοι αποτελούν μία “πρόγευση” του τι θα επακολουθήσει. Αυτά τα φαινόμενα επενεργούν διαβρωτικά στα μνημεία. Οι απότομες μεταβολές της θερμοκρασίας προκαλούν ρηγματώσεις. Οι πλημμύρες διαβρώνουν τη δομή των πετρωμάτων και των μαρμάρων. Η υγρασία του εδάφους συσσωρεύει άλατα στις επιφάνειες των μνημείων και πολλαπλασιάζει τους παράσιτογόνους οργανισμούς που κάνουν ζημιά στα ξύλα και σε άλλα οργανικά υλικά.

Η ρύπανση λειτουργεί επίσης καταστρεπτικά. Η αλλοί-

ωση των χαρακτηριστικών των μνημείων σε βάθος χρόνου είναι αναπότρεπτη αν δεν παρθούν δραστικά μέτρα. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Ακρόπολη και ο ναός του Παρθενώνα που ένα σωτήριο γιγαντιαίο πρόγραμμα αποκατάστασης που υλοποιείται εδώ και πολλή χρόνια δείχνει το μέγεθος των συνεπειών της διαβρωτικής δύναμης της ρύπανσης και της όξινης βροχής.

Οι μεγάλης έκτασης πυρκαγιές είναι και αυτές σημεία των καιρών, ένα από τα συνοδά φαινόμενα της κλιματικής αλλαγής. Ολόκληροι αρχαιολογικοί χώροι βρίσκονται υπό απειλή. Γιατί οι αρχαιολογικοί χώροι δεν λογίζονται χωρίς το τοπίο που τους περιβάλλει. Μαζί με το τοπίο όμως απειλούνται σοβαρά από τις φωτιές και οι αρχαιότητες. Ποιος θα ξεχάσει το κίνδυνο το 2007 να περάσει η φωτιά στην Αρχαία Ολυμπία μέσα στον αρχαιολογικό χώρο, κάνοντας όλη την Ελλάδα να καρδιοχτύπησει; Αν περνούσε, αυτό θα σήμαινε ολόκληρη καταστροφή.

Τι θα γίνει λοιπόν; Οι άνθρωποι δεν πρέπει να μείνουν θεατές. Πρέπει να εφαρμοστούν όλα τα μέτρα που βασίζονται στο πρωτόκολλο του Κιότο και στη συμφωνία του Παρισιού όπου τίθενται στόχοι για τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και άλλων αερίων του θερμοκηπίου. Όπως προβλέπεται μέχρι το 2030 πρέπει να υπάρχει μείωση 40% του διοξειδίου του άνθρακα σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Πρέπει να προωθηθούν επίσης οι εναλλακτικές μορφές ενέργειας (αιολική, ηλιακή, υδροηλεκτρική). Σημαντικές ελπίδες βασίζει η ανθρωπότητα στην έρευνα για τη χρησιμοποίηση του υδρογόνου ως μιας καθαρής πηγής ενέργειας. Ταυτόχρονα με τα γενικότερα μέτρα θα πρέπει να παρθούν και μέτρα τοπικού χαρακτήρα, ώστε να μειωθούν οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής στα μνημεία. Πρέπει να γίνουν επιμέρους μελέτες για τις επιδράσεις αυτών των φαινομένων και να αναδειχθούν μηχανισμοί για τεχνολογίες άμυνας και σωτηρίας των μνημείων.

Ο Πρόεδρος κ. Γιάννης Πολυχρονόπουλος και το Δ.Σ. του Συλλόγου
«Οι Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου, Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων Πειραιά»,

σας εύχονται

ΧΡΟΝΙΑ ΠΟΛΛΑ, ΕΙΡΗΝΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΤΟ 2019

ΑΚΤΑΙΟΝ PALACE HOTEL

(ΤΟ ΧΑΜΕΝΟ ΣΤΟΛΙΔΙ ΤΟΥ ΦΑΛΗΡΟΥ)

Εικ. 1 Το Νέο Φάληρον, αρχές 20ου αιώνα

Εικ. 1α Φωτό από βεράντα πρόσοψης (Αφίσα γραφείου Γάρδα)

Εικ. 2 ΑΚΤΑΙΟΝ (Pireorama)

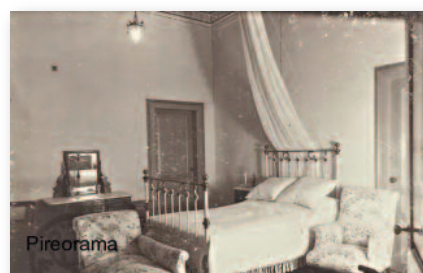
Εικ. 3 Grand Hotel (Pireorama)

Εικ. 4 Grand Hotel-2 (Pireorama)

Εικ. 5 ΑΚΤΑΙΟΝ ΠΛΑΓΙΑ ΟΥΗ (Προσιδώνος) (Pireorama)

Εικ. 6 ΑΚΤΑΙΟΝ ΔΩΜΑΤΙΟ (Pireorama)

Εικ. 7 ΑΚΤΑΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ (Pireorama)

Δεν υπάρχει Πειραιώτης που δεν μετλαγοχθεί στο άκουσμα της λέξης ΑΚΤΑΙΟΝ. Η εγκληματική μας αδιαφορία και περιφρόνηση για κάθε όμορφο στοιχείο του παρελθόντος μας (θυσία στον "εκσυγχρονισμό"), "χτύπησε" (μαζί με πλήθος άλλων) και το πανέμορφο αυτό στολίδι του Νέου Φαλήρου. Η κοσμοπολίτικη ρουτρόπολη της Αθήνας, με τα υπέροχα κτίσματα (πολλά από τα οποία ήταν έργα του Ερνέστου Τσίλλερ), και την καταπληκτική ακτογραμμή με την χρυσή αμμουδιά, είναι μια μακρινή ανάμνηση. Αρκεί μια ματιά στην πολυδημοσιευμένη φωτογραφία της παραλίας, με το μεγαλοπρεπές Grand Hotel, την "ταραντέλλα" τις εξέδρες και το "ΑΚΤΑΙΟΝ", είναι αρκετή για να μας γεμίσει θλίψη για την απώλεια της αυθεντικής ομορφιάς της περιοχής, αποτέλεσμα πρόχειρων, αποσπασματικών και άκαιρων αποφάσεων που κατέστρεψαν (και) το Νέο Φάληρο. Η έλλειψη πρόνοιας και προγραμματισμού, έστειλαν τα λύματα του λεκανοπεδίου στον Φαληρικό όρμο, με αποτέλεσμα να μετατρέψουν τα κρυστάλλινα νερά και την χρυσή αμμουδερή παραλία (που με νοσταλγία θυμόμαστε οι παλαιότεροι, με τις βόλτες και τα θαλάσσια μπάνια στα παιδικά μας χρόνια) σε έναν βούρκο. Η λογική του "πονάει κεφάλι - κόψει κεφάλι" βρήκε την λύση. Μπάζωμα, που αλλοίωσε (και δυστυχώς ακόμα και σήμερα αλλοιώνει) τον χαρακτήρα και την ταυτότητα της περιοχής.

Το "ΑΚΤΑΙΟΝ", αποτέλεσε ένα επιχειρηματικό όραμα του τραπεζίτη Ιωάννη Πεσματζόγλου. Σε ένα οικόπεδο επί της Ακτής Ποσειδώνος, περίπου στην θέση που είχε κτίσει την κατοικία του ο πρώτος οικιστής του

Νέου Φαλήρου Κων/νος Γιαννόπουλος. Το 1900, μια πολύ μεγάλη πινακίδα, ανήγγειλε την απόφαση του να ανεγείρει στο μέρος εκείνο το "Μέγα Ξενοδοχείο Ακταίων".

Το άρθρο αυτό, άντλησε το περιεχόμενό του (στοιχεία και φωτογραφίες) κυρίως από τις δημοσιεύσεις του Προέδρου της Φιλολογικής Στέγης Πειραιώς Κου Στέφανου Μίληση (Pireorama ιστορίας πολιτισμού του Πειραιά, Κανάλη Ένα Πειραιά κ.λ.π.) που αποτελεί για μας ανεξάντλητη πηγή πολύτιμων πληροφοριών για τον Πειραιά. Εξ' αλήθους, όπως διαπιστώσαμε, σ' αυτή γίνεται αναφορά ή αντιγραφή όλων των πληροφοριών που εντοπίσαμε στο διαδίκτυο.

Το οικόπεδο, επιφάνειας περίπου 10.000 τετραγωνικών πήχων αναπτύσσεται με την μεγάλη διάσταση του, κάθετα στην ακτογραμμή. Ο Πεσματζόγλου δεν κατάφερε να αποκτήσει το όμορο οικόπεδο, ιδιοκτησίας κληρονόμων Ευθ. Κεχαγιά και έτσι, το μεγαλοπρεπές κτίριο, σε αντίθεση με τον "ανταγωνιστή" του, το ξενοδοχείο Grand Hotel (Εικ. 3,4), μερικές εκατοντάδες μέτρα μακριά προς τον Πειραιά, να μην απλωθεί κατά μήκος της Ακτής Ποσειδώνος (Εικ. 2,5).

Η σχεδίαση του κτιρίου, ανετέθει αποκλειστικά στον Αρχιτέκτονα Πάνο Καραθανασόπουλο, μαθητή του Ερνέστου Τσίλλερ. Ο αρχιτέκτων Πάνος Καραθανασόπουλος, είχε πλούσιο έργο σε πολλές πόλεις της Ελλάδας, όπως Άργος (Δημοτική αγορά), Πάτρα, Βόλο, Αθήνα κ.λ.π. Βοηθός στην υλοποίηση των σχεδίων και της κατασκευής, ήταν ο Λάζαρος Γλήνης. Το εκλεκτικιστικό πενταόροφο κτίριο, με τους χαρακτηριστικούς θόλους, είχε δυναμικότητα 160 δωματίων, με πολυτελείς αί-

Εικ. 8 ΑΚΤΑΙΟΝ ΚΟΥΖΙΝΑ *elia.org.gr*
(Pireorama)

Εικ. 9 Εσωτερικό Αίθριο *elia.org.gr*
(Pireorama)

Εικ. 12 Ταραντέλλα (Pireorama)

Εικ. 13 ΦΑΛΗΡΟΝ (Pireorama)

Εικ. 14 Χάραξη Ονόματος
(Pireorama)

Εικ. 10 Η σκάλα εισόδου
elia.org.gr (Pireorama)

θουσες υποδοχής και δεξιώσεων, βιβλιοθήκες, εντευκτήρια, μεγάλη κουζίνα και εστιατόριο με επώνυμους Σεφ της εποχής (Εικ. 6,7,8,9,10).

Στην ακτή μπροστά από το Ξενοδοχείο, κατασκευάστηκε μακρύς ξύλινος διάδρομος - προβλήτα, για την προσέγγιση των επιφανών πελατών του με σκάφη από την θάλασσα αλλιὰ και η περίφημη ταραντέλλα (Εικ. 11). Η ταραντέλλα ήταν ένα μεγάλο κυκλικό ανοικτό κιόσκι στο οποίο γίνονταν πολυάριθμες εκδηλώσεις (φιλαρμονικής, χορών, παραστάσεων κ.λ.π.) (Εικ. 12,13) Το όνομα της πήρε από τον ομώνυμο ιταλικό χορό που μοιάζει με το "κάν-κάν".

Κατά την διάρκεια κατασκευής του Ξενοδοχείου, έγινε αντικείμενο επισκέψεων της Βασιλικής Οικογένειας και κυρίως του Πρίγκιπα Νικολάου, γιου του Βασιλιά Γεώργιου, που αντιλαμβάνονταν την σημασία του έργου για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

Πρόθεση του Πεσματζόγλου, δεν ήταν η λειτουργία του Ξενοδοχείου, αλλιὰ η ενοικίαση του. Έτσι, μετά από μακρές διαπραγματεύσεις, ανακοινώνεται τον Δεκέμβριο του 1902 η συμφωνία ενοικίασης του για μια δεκαετία, από τον επιχειρηματία Α. Μελιέ (Α. Melier), που ήταν ιδιοκτήτης και του Ξενοδοχείου "Κρύσταλλ Πάλλας" στην Κωνσταντινούπολη. Ο Μελιέ ανέλαβε τα έξοδα της διακόσμησης και του εξοπλισμού του κτιρίου, τα οποία ανήλ-

Εικ. 11 ΕΞΕΔΡΑ+ TARANTELLA
(Pireorama)

θαν στο υπέροχο για την εποχή ποσό των 2.000.000 δραχμών, που όμως συμψηφίστηκαν από την δίχρονη απαλλογική καταβολή ενοικίων. Ο Μελιέ, κατά της δικής του πρακτική, ονόμασε το Ακταίον ΑΚΤΑΙΟΝ Palace Hotel, επιγραφή που χαραχτηκε κάτω από την αρχική "ΑΚΤΑΙΟΝ" που βρισκόταν πάνω από την κεντρική είσοδο, στην μεγάλη όψη του κτιρίου (Εικ. 14). Τελικά, την 1η Ιουνίου του 1903, το Ξενοδοχείο ξεκίνησε την λειτουργία του, όπως ανακοίνωσε προσωπικά ο Μελιέ με δημοσίευση αγγελίας. (Εικ. 15)

Η ύπαρξη των δύο Ξενοδοχείων με τις εξέδρες και τα κιόσκια τους σε συνδυασμό με την υπέροχη χρυσή αμμουδερή παραλία και την πρόσβαση του από τον σιδηρόδρομο Πειραιά-Αθήνα έδωσε τεράστια οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη στο Νέο Φάληρο. Σημαντικά κτίρια κατοικιών πολλών επώνυμων της εποχής και επιχειρήσεις αναπτύχθηκαν γύρω αυτού. Σημειώνουμε εδώ το υπέροχο υπαίθριο θέατρο του Ν. Φαλήρου (Εικ. 16), έργο κι' αυτό του Ερνέστου Τσίλλερ που, ατυχώς κατεδαφίστηκε χωρίς κανένα λόγο, μαζί με τα άλλα σπουδαία οικοδομήματα.

Το επιβλητικό Ακταίον, υπήρξε το επίκεντρο της κοινωνικής και κοσμικής ζωής Αθήνας και Πειραιά. Όπως σημειώνει ο Στ. Μίλησης, εκεί δίνονταν χειμώνα καλοκαίρι οι επίσημοι χοροί, ενώ από

Εικ. 15 ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΑΚΤΑΙΟΝ
1.6.1903 (Pireorama)

τα σαλόνια του παρέλασαν όλοι οι Βασιλείς, Πρίγκιπες και πολιτικοί, είτε για την παράθεση κάποιου επίσημου γεύματος είτε για την διαμονή, είτε για την συμμετοχή σε κάποιο τσάι φιλανθρωπικού συλλόγου ή χοροεσπερίδας.

Μετά το 1930, άρχισε σταδιακά η απαξίωση του κτιρίου και η σταδιακή του κατεδάφιση, με πρώτη την αφαίρεση των θόλων για λόγους στατικής ασφάλειας αυτού, όπως τότε αναφέρθηκε. Κατά την διάρκεια της κατοχής, την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου κατελήφθη από τους κατακτητές, ενώ σημαντικές ζημιές υπέστη το κτίριο από τους μετέπειτα βομβαρδισμούς από τους συμμάχους (Εικ. 17).

Ότι απέμεινε, από το αρχικό κτίριο μετά τις σταδιακές καθαιρέσεις του, στέγαζε ένα κέντρο με την ονομασία "Σινικόν" (Εικ. 18). Σ' αυτό δόθηκαν χοροεσπερίδες και εκδηλώσεις από συλλόγους και σωματεία του Πειραιά.

Εικ. 16 Θέατρο Φαλήρου
(Pireorama)

Σταδιακά, όλη η περιοχή πέρασε σε παρακμή και σε εγκατάλειψη. Αποτέλεσμα αυτού, υπήρξε η κατεδάφιση το 1968 από τον τότε δήμαρχο του Πειραιά Αριστ. Σκυλίτση του υπόλοιπου τμήματος του κτιρίου ενώ τα μπαζώματα της περιοχής, όπως προαναφέραμε, αλλοίωσαν εγκληματικά τον χαρακτήρα και την ταυτότητα του Ν. Φαλήρου. Μαζί μ' αυτό κατεδαφίστηκε χωρίς κανένα λόγο το υπαίθριο θέατρο του Τσίλλη (Εικ. 19) καθώς και το ξύλινο κτίριο του Νεώσοικου ναυτοπροσκόπων Νέου Φαλήρου (πίσω από την σημερινή εκκλησία Μυρτιδιώτισσα) (Εικ. 20).

Τελειώνοντας, θα ήθελα να εκφράσω το σεβασμό μου στον Πρόεδρο της Φιλολογικής Στέγης Πειραιώς, κόν Στέφανο Μίληση, που με τα άρθρα και τις παρουσιάσεις του (Pireorama, Κανάλη Ένα, Φιλολογική Στέγη κ.λπ.), είναι πηγή για όλους μας πολυτίμων πληροφοριών και κρατάει ζωντανή την μνήμη του παλιού Πειραιά που αβασάνισα τραυματίσαμε.

Εικ. 17 ΑΚΤΑΙΟΝ 1936 (Pireorama)

Εικ. 18 ΣΙΝΙΚΟΝ-ΑΚΤΑΙΟΝ 1972
(Pireorama)

Εικ. 19 Θέατρο Φαλήρου
(Pireorama)

Εικ. 20 1932 ΝΕΩΣΟΙΚΟΣ ΝΕΟΥ ΦΑΛΗΡΟΥ (Pireorama)

Πηγές:

- Στεφ. Μίλησης, Pireorama ιστορίας και πολιτισμού: Ξενοδοχείο "ΑΚΤΑΙΟΝ PALACE HOTEL"- Νέου Φαλήρου (Ακταίων) Αφιέρωμα στην χρυσή εποχή του Νέου Φαλήρου Περιήγηση στο εσωτερικό του Ξενοδοχείου Ακταίων Η ιστορία του Ξενοδοχείου "Ακταίων" στο Νέο Φάληρο (Κανάλη 1, 90.4 FM)
- Φωτογραφίες εσωτερικού elia.org.gr
- Διαδίκτυο

ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑΣ

3. Ο βασιλικός δρόμος της ιστορίας: Η Γένεση της ιστοριογραφίας στην Ελλάδα

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Αρχαιολόγου

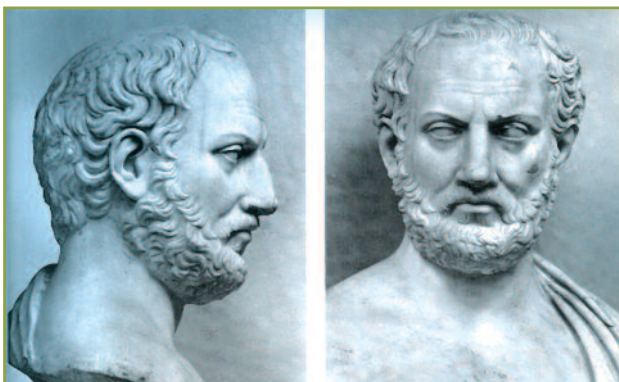
τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

Σύμφωνα με ένα ωραίο αρχαίο ανέκδοτο ο νεαρός Θουκυδίδης ένωσε το κάλεσμα της ιστορίας, καθώς παρακολουθούσε τη δημόσια ανάγνωση των ιστοριών του από τον Ηρόδοτο. Δεν υπάρχει ωστόσο μεγαλύτερη διαφορά -μιλάμε για διαφορά δύο εποχών- από αυτή ανάμεσα στους δύο άνδρες: τον γήαφυρό και ενθουσιώδη -επικό θα λέγαμε- αφηγητή της παγκόσμιας σύρραξης και της δόξας των Μηδικών και το νηφάηλο, χωρίς ψευδαισθήσεις αναλυτή του καταστροφικού για την Αθήνα και για ολόκληρη την Ελλάδα πολέμου. Στο σημερινό τεύχος θα προσπαθήσουμε να δείξουμε γιατί αν ο Ηρόδοτος μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο φυσικός πατέρας της ιστορίας, ο πνευματικός πατέρας της είναι αναμφισβήτητα ο Θουκυδίδης. Είναι αυτός που ως προς τις επιλογές (το ζητούμενο) και τη ερευνητική και την κριτική μέθοδο

θέτει τα θεμέλια για μια πραγματικά επιστημονική ιστοριογραφία, όπως την εννοούμε σήμερα.

Τούτο δεν είναι τυχαίο. Η ιστορία είναι το πνευματικό παιδί του ιστορικού και ο ίδιος είναι παιδί της εποχής του. Καμία σχέση με τον κοσμοπολίτη, επικό Ηρόδοτο. Η διαφορά φαίνεται ήδη στα πορτραίτα τους: το φιλοσοφικό γένι και το ποιητικό μαθήι του ενός, το περιποιημένο αστικό γενάκι του άλλου (εικ.1). Μεγαλωμένος μέσα στο φωτισμένο περιβάλλον του κύκλου γύρω από τον Περικλή, την εποχή της ακμής της αθηναϊκής τραγωδίας, σύγχρονος του Ιπποκράτη, αθηναίος και της σοφιστικής ο Θουκυδίδης διαπνέεται από το νέο επιστημονικό πνεύμα, μια απα-

λλαγμένη από μεταφυσικές αγκυλώσεις και προκαταλήψεις θέληση για αντικειμενική γνώση: είναι ο μεθοδικός κριτικός των ιστορικών πηγών και πληροφοριών, ο προσεκτικός παρατηρητής ανθρώπων και καταστάσεων, ο ρεαλιστής, χωρίς αυταπάτες και προκαταλήψεις στην αντίληψη και ορθολογιστής στην ανάλυση των φυσικών και ανθρωπίνων φαινομένων, και στην αναζήτηση

εικ.1 Στη σοβαρότητα του ύφους και στην περιποιημένη εμφάνιση του Θουκυδίδα διακρίνονται όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά του αθηναίου διανοούμενου στρατηγού του κύκλου του Περικλή και αυστηρού κριτή της ιστορίας των Αθηνών

των πρώτων αιτίων και των νόμων που τα διέπουν. Ως πολίτης και στρατηγός της αθηναϊκής δημοκρατίας έχει την εμπειρία των πολιτικών και των στρατιωτικών πραγμάτων της αυτοκρατορίας ως εξόριστος είναι απαλλοτριωμένος από συμπάθειες, αντιπάθειες και προσωπικές σκοπιμότητες που επιβάλλει η επικαιρότητα, και έχει την κατάλληλη απόσταση που απαιτεί η αντικειμενικότητα. Σύγχρονος του Σοφοκλή και του Ευριπίδη είναι τέλειος ας μην το ξεχνάμε ευαίσθητος στη τραγικότητα του ιστορικού γεγονότος, ένας τεχνίτης ο ίδιος του λόγου και μεγάλος αρχιτέκτονας της αφήγησης.

Εκείνο που διακρίνει το έργο του

Θουκυδίδα είναι οι θεωρητικές αρχές, η κριτική μέθοδος της επιστημονικής έρευνας και η δόμηση της ιστορικής αφήγησης που πρώτη φορά τώρα και με μοναδική συνέπεια εφαρμόζονται σ' αυτό καθιστώντας το στους αιώνες πρότυπο ιστορικής συγγραφής.

Η πρώτη αρχή, το πρώτο καθήκον του ιστορικού και η βάση κάθε ιστορικής έρευνας αποτελεί για αυτόν η φανερή "ζήτησις της αληθείας" (Θουκ Ι.21): με τη συστηματική εξέταση του τόπου και εξέταση ανθρώπων, τη διασταύρωση των πληροφοριών στην πηγή τους, την τεκμηρίωση και τον κριτικό έλεγχο, ζητά να βρει την αλήθεια για τα γεγονότα, τις αιτίες και τις συνέπειές τους.

Δεν είναι τυχαίο, ότι -σε αντίθεση με τον Ηρόδοτο- τον Θουκυδίδα απασχολήσε αποκλειστικά η σύγχρονη ιστορία. Οι λόγοι της παραίτησης από τον παγκόσμιο ορίζοντα, και το πανόραμα της πανανθρώπινης ποικιλίας του Ηροδότου δεν είναι μόνο -όπως ο ίδιος μας λέει στο προοίμιο των Ιστοριών του- το μέγεθος της σύγκρουσης στον Πελοποννησιακό πόλεμο των δύο μεγαλύτερων συνασπισμών δυνάμεων που είχαν ποτέ υπάρξει στον ελληνικό χώρο· εξίσου σημαντική είναι η δυνατότητα του ηγέχου των ιστορικών πληροφοριών που μόνο τα σύγχρονα γεγονότα εγγυώνται. Ο ιστορικός στην αναζήτηση της αληθείας αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό τις αληθινότητες που φέρνει ο χρόνος στη μνήμη των ανθρώπων όπως και τη βουβή γλώσσα των μνημείων. "Για τα αμέσως προηγούμενα γεγονότα και τις αρχαιότερες εποχές (λέει ο ίδιος όταν επιχειρεί να αποκα-

εικ.2 Η απομυθοποίηση ενός συμβόλου της δημοκρατίας όπως η ηρωική πράξη των Τυραννοκτόνων είναι χαρακτηριστική της απόλυτης προσήλωσης του Θουκυδίδη στην ιστορική αλήθεια

ταστήσει την ελληνική προϊστορία) δεν ήταν δυνατόν να καταλήξω σε ασφαλή συμπεράσματα, επειδή πέρασαν πολλά χρόνια· και παραπέρα: "Αν υποθέσωμε ότι η Σπάρτη καταστράφηκε, ότι έμειναν μονάχα οι ναοί και τα θεμέλια των άλλων κτηρίων και ότι πέρασαν πολλά χρόνια, νομίζω ότι οι επερχόμενες γενεές δύσκολα θα πίστευαν ότι είχε δύναμη ανάλογη με τη φήμη της". Ένας άλλος λόγος αληθιότητας της αλήθειας είναι η έλλειψη αντικειμενικότητας, οι κάθε είδους προσωπικές, πολιτικές ή εθνικές σκοπιμότητες ή προκαταλήψεις. Αν και θαυμάζει την Αθήνα δεν θα κρύψει την αλήθεια για τα στραβά της δημοκρατίας ή τη στάση της απέναντι στους Έλληνες. Ούτε τον ενδιαφέρει η τέρψη ή το όφελος από τη ιστορία ούτε κάνει λόγο γι αυτή. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος που κλείνει την αφήγηση για τους πραγματικούς (πολύ λίγο ηρωικούς) λόγους που οδήγησαν τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα στο φόνο του Ιππάρχου (εικ. 2): "εν τούτοις δεν θα έσφαλλε

κανείς αν με βάση τις ενδείξεις που ανέφερα πίστευε ότι τα πράγματα έγιναν κατά το μεγαλύτερο μέρος όπως τα ιστόρησα. Δεν θα έπρεπε να δοθεί μεγαλύτερη πίστη στους ποιητές που ύμνησαν τα γεγονότα αυτά ή στους χρονογράφους που έγραψαν περισσότερο για να τέρψουν τους ακροατές τους παρά για να πουν την αλήθεια. Δεν υπάρχει τρόπος να ελεγχθούν τα γεγονότα αυτά που είναι τόσο παλιά ώστε βρίσκεται στην περιοχή του μύθου".

Αυτός είναι ο λόγος που, σε αντίθεση πάλη με τον Ηρόδοτο, δεν τον ενδιαφέρει τι είπαν οι παλαιότεροι ιστορικοί αλλά τι έγινε πραγματικά. Στην πράξη το καθήκον του ιστορικού είναι να αναζητήσει την πραγματική κατάσταση πίσω από τα λεγόμενα. Ο Ηρόδοτος δεν ψάχνει πίσω από τις πληροφορίες. Είναι ο φύλακας της Μνήμης, ο οποίος απλώς μεταφέρει ό, τι αναφέρεται και διατυπώνει τη γνώμη του γι αυτά. Ο Θουκυδίδης βρίσκεται κάτω από την πίεση μιας νέας ευθύνης και μιας μεγάλης υποχρέωσης. Αντικείμενο της έρευνας θα είναι γι αυτόν οι λέξεις ή οι αναφορές στα έργα αλλά τα ίδια τα έργα ("αυτά τα έργα") και

εικ.3 Αρχαϊκή επιτύμβια στήλη με την παράσταση αποξεσμένη για να κτισθεί στο τείχος της Αθήνας

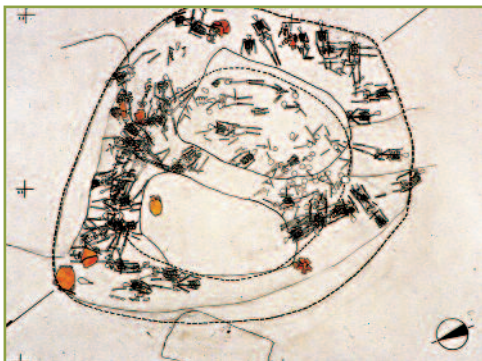
τασκευής των τειχών της Αθήνας (εικ.3- 4) και του Πειραιά των συμπυμάτων του αθηναϊκού ροιμού (εικ. 5), όπου αναγνωρίζουμε το μάθημα του Ιπποκράτη αληθιά και η συχνή (και πιστή, όπως δεικνύεται) χρήση των επιγραφών για την τεκμηρίωση των λεγομένων (εικ. 6). Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος που αναζητεί τα τεκμήρια στην Αρχαιολογία του, όταν εξηγεί π.χ. πώς

εικ.4 Άγαλμα κτισμένο στο θεμιστόκλειο τείχος της Αθήνας «Το χτίσιμο έγινε βιαστικά... Το θεμέλιο είναι καμωμένο από κάθε λογής πέτρες που σε πολλά σημεία δεν είναι συναρμοσμένες, αλλά τοποθετημένες όπως τις έφεραν οι βοηθοί. Χρησιμοποιήθηκαν όμως πολλές επιτύμβιες στήλες και πελεκημένες πέτρες» (Θουκ. Α 93)

η πόλις αρχικά ταυτιζόταν με την ακρόπολη, ή όταν αναφέρεται στη συνήθειά της γενικευμένης οπλοφορίας στην ανήσυχη αρχαιότητα (γεωμετρική) εποχή (εικ.7) και τη ιωνική μόδα στην ενδυμασία που επικρατεί τον 6ο αι. (εικ.8).

Το ζητούμενο στην ιστορία, και που πρέπει πάντα να αναζητά ο ιστορικός, είναι η αιτία (η αληθέστατη αιτία), ο μηχανισμός δηλαδή που οδηγεί στα γεγονότα. Είναι αυτό που ενδιαφέρει, όχι οι αφορμές. Παράδειγμα: η αθηναϊκή αιτία του Πελοποννησιακού πολέμου υπήρξε η αύξηση της αθηναϊκής δύναμης, καθώς είναι ο φόβος μπροστά σε αυτή που προκαλεί την αντίδραση των Πελοποννησίων· το ψήφισμα για τους Μεγαρείς αποτέλεσε μια αφορμή. Ο Θουκυδίδης είναι ο πρώτος, που μέσα σε αυτό το πνεύμα (της αναζήτησης των αιτίων) πραγματικά προβληματίζεται για τα αναφερόμενα γεγονότα και συσχετισμούς των, που ενδιαφέρεται για τα πραγματικά στοιχεία και θέλει να δώσει κάτι το πραγματικό στον ανα-

ΕΙΚ.5 Ομαδικός τάφος θυμάτων του μεγάλου λιμού στον Κεραμεικό «Δεν τηρούσαν πια καμία από τις τελετές για την ταφή των νεκρών και ο καθένας έθαβε τους δικούς του όπως μπορούσε» (Θουκ. Β 52)

γνώστη· σε αντίθεση με Ηρόδοτο δεν περιορίζεται έτσι στην αφήγηση· προχωρά στην αξιολόγηση και την υπαγωγή των γεγονότων και των φαινομένων σε μεγαλύτερες ενότητες και την ένταξή τους σε ευρύτερους ορίζοντες και αντιλαμβάνεται τις διαδικασίες που περιγράφει ως αναπότρεπτες (αναγκαίες). Είναι ο ιστορικός της νομοτέλειας, που εκθέτει τα καθαρά γεγονότα (facta) και κάτω από το ρεύμα τους αφήνει να διαγράφονται οι μεγάλες καθοριστικές βασικές καταστάσεις της ιστορικής ζωής· ενώ το ρεύμα συνεχώς αλληλίζει διακρίνονται σαφώς κάτω από αυτό καθαρές μορφές, δομές, βασικές ανθρώπινες καταστάσεις που συνεχώς επανέρχονται. Γνήσια ιστοριογραφία είναι μόνο αυτή που καταφέρει να φέρει με διαφάνεια στο προσκήνιο αυτές τις επαναλαμβανόμενες βασικές μορφές που χωρίς διδακτικές ή φιλοσοφικές επεξηγήσεις, αποκαλύπτει με ένα ρεαλισμό χωρίς ψευδαισθήσεις το κρυφό δίκτυο που φέρει να διαπερνά τα γεγονότα του πολιτικού - κοινωνικού συμβάντος. Η σοβαρότητα που τον χωρίζει από τον Ηρόδοτο γίνεται αντιληπτή στην απογύμνωση από το μυθολογικό ή μεταφυσικό (Μοίρα, Ειμαρμένη) στοιχείο, στην ανακάλυψη της πολιτικής - ιστορικής πραγματικότητας και των νόμων της ανθρώπινης φύσης που διέπουν τα πάντα.

Η δόμηση του έργου. Ο Θουκυδίδης όχι μόνο διατύπωσε τις αρχές της ιστορικής κριτικής, δημιούργησε συγχρόνως και ένα πρότυπο συστηματικής ιστορικής αφήγησης.

Η εισαγωγή έχει δύο μέρη: ένα

σύντομο αλλά συστηματικό δοκίμιο για την ελληνική προ-ιστορία (την "Αρχαιολογία"), και μια διακήρυξη αρχών: την έκθεση της κριτικής ιστοριογραφικής μεθόδου του, και η διατύπωση της βασικής αρχής της διάκρισης των πραγματικών αιτιών του πολέμου (η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας φόβισε τους Λακεδαιμονίους) από τις αφορμές (επέμβαση της Αθήνας στην Κέρκυρα και την Ποτίδαια, το ζωτικό χώρο της Κορίνθου).

Ο Θουκυδίδης έχει απόλυτη συνείδηση της χρονικής διάστασης της ιστορίας. Χαρακτηριστική είναι η σχολαστική φροντίδα για την ακριβή χρονολόγηση της αρχής, όπως και των τομών που σημάδεψαν την πορεία του πολέμου. Η εξιστόρηση στο σύγγραμμα που πρό-

ΕΙΚ.6 Η επιγραφική συμπληρώνει το Θουκυδίδη Τμήμα του καταλόγου των πόλεων της Αθηναϊκής Συμμαχίας με τα ποσά των απαρχών του φόρου που πλήρωναν στην Αθήνα

ήαβε να τελειώσει (έως το 411 π.Χ., τη συνέχεια έγραψε ως γνωστόν ο Ξενοφών) γίνεται σε οκτώ βιβλία (Α-Θ) Σ αυτά ακολουθείται για πρώτη φορά η αυστηρά χρονική σειρά των γεγονότων, όπως ο ίδιος "όπως συνέβηκαν διαδοχικά, κατά χειμώνα και καλοκαίρι". Αυτό επιτρέπει στον αναγνώστη να έχει ανά πάσα στιγμή μια γενική εικόνα της κατάστασης, και συγχρόνως δημιουργεί ένα στέρεο κάρναβο που εξασφαλίζει την απαιτούμενη ενότητα του έργου, χωρίς να διασπάζει την συνέχεια ενός γεγονότος (π.χ. της πολιορκίας

των Πηλαιτών που παρακολουθούμε σε τρία τμήματα).

Η δομή της ιστορικής αφήγησης πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο κοντά την πραγματικότητα. Στην ιστορία, όπως εξάλλου και στον καθημερινό βίο, οι προϋποθέσεις των γεγονότων, όπως και τα ίδια τα γεγονότα, πραγματοποιούνται σε δύο αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα, επίπεδα ("λόγω μὲν έργω δέ"), δηλαδή μέσα από τη δράση - τις πράξεις και τις παραλήψεις - και τους λόγους των πρωταγωνιστών. Σε αντίθεση με το σύγχρονο μας ιστορικό ο οποίος διατυπώνει απλώς τις δικές του υποθέσεις για το τι είχε ο καθένας σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, ο Θουκυδίδης όπως προηγουμένως ο Ηρόδοτος (στην παράδοση του έπους) ακολουθώντας την παράδοση του έπους - αλλά με μεθοδικό τρόπο, βάζει τους ίδιους τους πρωταγωνιστές να μιλήσουν. Αυτές οι αγορεύσεις παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στο έργο του Θουκυδίδα. Οι λόγοι είναι εδώ το αίτιο της δράσης: προκαλούν τη δράση ή εκφράζουν την αντίδραση σ' αυτήν. Αποτελούν για τον λόγο αυτό βασικό στοιχείο της ιστορικής αφήγησης καθώς είναι μέσω από αυτούς που δίνονται οι πραγματικοί λόγοι, τα σχέδια κ.λ.π. των δράσεων. Οι πρωταγωνιστές μιλούν, χρησιμοποιώντας τα επιχειρήματα που κατά τη γνώμη του (ως στρατιωτικός ο ίδιος πιστεύει ότι μπορεί να κρίνει τη κατάσταση και τι είναι αυτό που χρειάζεται), καθώς ήταν τα καταλληλότερα για την υπεράσπιση της θέσης τους στη συγκεκριμένη πολιτική και στρατιωτική συγκυρία. Γράφει αυτό και επιμένει σ' αυτό που κατά τη γνώμη του φαίνεται το πιο αναγκαίο που θα έπρεπε να πει ο ομιλητής, κρατώντας τη γενική γραμμή των λεχθέντων. Με αυτό τον τρόπο ο ιστορικός πιστεύει ότι εξασφαλίζεται η μεγαλύτερη δυνατή αντικειμενικότητα στην απόδοση της αντιπαράθεσης, μεγαλύτερη από αυτή που θα του έδιναν οι υποθέσεις για το τι πραγματικά ειπώθηκε. Σε τούτο οφείλεται η εξαιρετική σημασία που έχουν στην αφήγηση του διάλογοι. Είναι αυτή η διαλεκτική των αντιθέσεων που διακρίνεται στις συζητήσεις που αποτελούν για

το Θουκυδίδη το κατεξοχήν μέσο ιστορικής ερμηνείας, όπως πάλη είναι μέσα από τους "επιδεικτικούς" (μόνο) λόγους του Περικλή που εξηγείται η πολιτική του και (στο Επιτάφιο) το όραμα της αθηναϊκής δημοκρατίας.

Το δημιουργικό έργο του ιστορικού, κάθε ιστορικού, συνίσταται στην επιλογή και τη σύνθεση των γεγονότων. Ο απόλυτα αντικειμενικός Θουκυδίδης, έχει ένα σαφώς δημιουργικό ρόλο στην επεξεργασία των πληροφοριών του. Λόγοι και πράξεις στο έργο του διέπονται από απόλυτη λογική. Όπως μας έδειξε η Romilly σε μια σειρά από παραδείγματα (Ιστορία και λόγος στο Θουκυδίδη) ο ιστορικός σε αντίθεση πάντα με τον Ηρόδοτο αδιαφορεί για ό,τι είναι επεισοδιακό ή ανεκδοτολογικό. Η έκταση που καταλαμβάνουν στο έργο του τα γεγονότα είναι ανάλογη με τη σημασία τους, όχι αναγκαστικά με τη διάρκεια τους: παράδειγμα η Σικελική εκστρατεία. Το ενδιαφέρον του αφορά τις προθέσεις των αντιπάλων και στον τρόπο - την τακτική - που ακολουθούν στην υλοποίησή τους. Στην περιγραφή της Σικελικής εκστρατείας οι επιμέρους αθηναϊκές νίκες υποβαθμίζονται, καθώς εντάσσονται στην αφήγηση βήμα με βήμα της τελικά αποτυχημένης προσπάθειας των Αθηναίων να αποκλείσουν τις Συρακούσες, η οποία αποτελεί την κεντρική ιδέα του κειμένου. Με αυτόν τον τρόπο όλη η εκστρατεία παρουσιάζεται "σαν ένα μικρό δράμα με απόλυτη συνοχή".

Για να γίνει κατανοητή η λογική των γεγονότων ή των κινήτρων των ομιλητών, δεν επαρκεί η στεγνή παράθεση των πράξεων ή των επιχειρημάτων. Είναι ανάγκη να τοποθετηθούν στον χώρο και στον χρόνο και να δοθούν οι ανθρωπολογικές, ψυχολογικές και κοινωνικές διαστάσεις τους. Την αφήγηση συνοδεύουν έτσι σύντομες, αληθά ακριβείς περιγραφές του γεωγραφικού πλαισίου των επιχειρήσεων (π.χ. της Πύλου, των Επιπολών, των Εχινάδων και της Δεκελίας, του βασιλείου των Οδρυσών κλπ), ο ηθικός

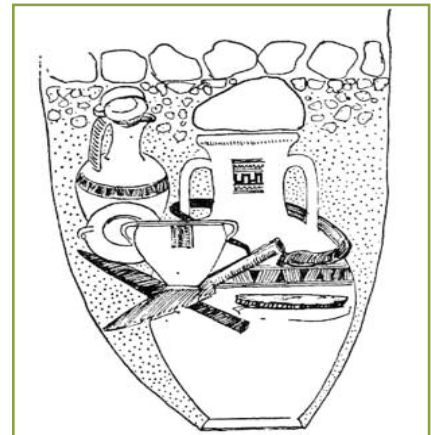
χαρακτηρισμός προσώπων (εικ. 9) αφενός του Περικλή (εικ.10) και του Βρασίδα, αφετέρου του Κλέωνα και του Αλκιβιάδη), (εικ.11) κοινωνικών ομάδων και εθνών (της αγριότητας των κοινωνικών συγκρούσεων, της διάστασης ανάμεσα σε Δωριείς και Ίωνες, τον πρωτογονισμό των Ιλλυριών και την αγριότητα των Θρακών κλπ), το γενικό κλίμα του ενθουσιασμού της νεολαίας για τον πόλεμο, και της πανηγυρικής αναχώρησης για τη Σικελία, της απομυθοποίησης της σπαρτιατικής ανδρείας μετά την Πύλο (εικ.12) κλπ.

Μια ιδιαίτερη, δομική θα λέγαμε, θέση στη εργασία του Θουκυδίδη κατέχουν οι παρεκβάσεις, με τις οποίες δίνεται η ιστορική προοπτική των γεγονότων. Ιδιαίτερα συχνές είναι οι ιστορικές παρεκβάσεις στα πρώτα βιβλία (Α-Γ) και στο πλαίσιο της σικελικής εκστρατείας (βιβλίο

εικ.8 «Και δεν είναι πολλός καιρός που οι γεροντότεροι πλούσιοι Αθηναίοι έπαψαν να φορούν μακριούς χιτώνες από λινάρι και να χτενίζουν τα μαλλιά τους με κότσο, στερεώνοντας τα με καρφίτσες που είχαν σχήμα τζιτζικα» (Θουκ. Α6)

Ζ). Η περιγραφή της έναρξης του Πελοποννησιακού συνοδεύεται από δύο παρεκβάσεις: στην πρώτη δίνεται το περίγραμμα της "Πεντηκοντατίας", της περιόδου από τα Μηδικά στον Πελοποννησιακό, κατά την οποία σταδιακά πραγματοποιείται η άνοδος των Αθηνών" (Α 89-116): στη δεύτερη περιγράφονται τα γεγονότα πίσω από τις προφάσεις για την κήρυξη του πολέμου: η ιστορία του "κυλώνειου άγους" του 7ου αι. (Α 126) και εκείνη του οικτρού τέλους των δύο πρωταγωνιστών των Μηδικών (Α 128-139). Άλλες θα ακολουθήσουν στα πρώτα έτη του

εικ.7 «Όλη η Ελλάδα οπλοφορούσε, γιατί οι μικροί οικισμοί ήταν ατελείστοι και οι μεταξύ τους συγκοινωνίες δεν είχαν ασφάλεια. Έτσι είχαν συνηθίσει να ζουν οπλισμένοι όπως οι βάρβαροι» (Θουκ. Α 6)

πολέμου: την περιγραφή της αναγκαστικής συγκέντρωσης του πληθυσμού της Αττικής στα Μακρά τείχη θα συνοδεύσει η ιστορία των αττικών δήμων (Α 15- 16), ο Επιτάφιος του Περικλή για τους νεκρούς του πρώτου έτους θα αποτελέσει τον πανηγυρικό της μεγάλης δημοκρατίας (Β 34- 46), ο λόγος του 429 π.Χ. (Β 48-54) ένα μνημείο επιστημοσύνης και δραματικής αφήγησης, τέλος, η κάθαρση της Δήλου μετά την εξαφάνιση του λοιμού θα δώσει την ευκαιρία για ένα σύντομο ιστορικό της Δηλιακής Συμμαχίας (Γ 104). Ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον έχει για μας ακόμα η ιστορία του αποικισμού της Σικελίας (Ζ 1- 6) Οι κατηγορίες που οδήγησαν στην καταστροφική για την πόλη αποστασία του Αλκιβιάδη, και οι φόβοι για τη δημοκρατία, δίνουν τέλος την ευκαιρία για μια ανατρεπτική αναδρομή στη συνομοσία των Τυραννοκτόνων (Ζ 53 - 61)

Το ύφος Οι αρχές που ακολουθούνται στην έκθεση των γεγονότων επιβάλλουν την απόλυτη σαφήνεια και ακρίβεια (το σαφές, το ακριβές, το ορθόν το βέβαιον), και το υψηλόν, αληθές και σκληρό και πικρό ύφος του Θουκυδίδη, στον οποίο διακρίνουμε την επίδραση της σοφιστικής, δικανικής και πολιτικής ρητορικής. Το ύφος του βρίσκεται έτσι σε απόλυτη σε αντίθεση προς το ομαλόν, ευχάριστο και στο περιεχόμενο και στη μορφή ύφος του Ηρόδοτου. Ολόκληρη εκείνη η πλού-

Εικ.9 Το ρεαλιστικό πορταίτο του Θεμιστοκλή αποδίδει τον θεληματικό άνθρωπο της δράσης που έθεσε τις βάσεις της αθηναϊκής δύναμης

σια εικόνα της ζωής που συναντήσαμε σε κείνον περιορίζεται τώρα στα απολύτως αναγκαία. Ο ιστορικός έχει συνείδηση ότι η δουλειά του δεν είναι ευχάριστη ούτε έχει σκοπό να ευχαριστήσει· αυτό που τη χαρακτηρίζεται είναι το *επίπονον, χαλεπόν ταλαιπωρον της ζήτησης και το ευρέιν*. Τελικός σκοπός είναι όχι το *τερπνόν* (όπως στον Ηρόδοτο) αλλά το *ωφέλιμον*. Ο Θουκυδίδης είναι ιδιαίτερα προσεκτικός στη διατύπωση του λόγου του. Ποτέ δεν θα πει "τα πράγματα είναι έτσι όπως τα βλέω" αλλά "όποιος νομίζει ότι αυτά ήταν περίπου έτσι, δεν θα κάνει λάθος". Σαν μαθητής του Αντιφώντος και της δικανικής ρητορικής με σκοπό να κάνει πειστικό το πιθανό θα καταφύγει στο "εικός" (το πιθανόν). Σχετική με τα παραπάνω είναι η χαρακτηριστική ικανότητα του για αποσιώπηση πραγμάτων που είναι αντίθετα στους κανόνες του: έτσι π.χ. το τραγικό μοιραίο στην περίπτωση της Σικελικής εκστρατείας, η παρουσία ανωτέρων (θεϊκών) δυνάμεων ή ο ρόλος του ατομικού δαιμονικού στην πολιτική, θα υποδηλωθούν μέσα από τις γραμμές του κειμένου. Υπάρχουν ωστόσο σημεία στο έργο του, όπου θα συναντήσου-

με ένα διαφορετικό πρόσωπο του ιστορικού, έναν Θουκυδίδη αντάξιο των μεγάλων συγχρόνων τραγικών, όπως στην περιγραφή του λοιμού ή της μαρτυρικής πορείας της υποχώρησης της ένδοξης αθηναϊκής στρατιάς από τις Συρακούσες (Η 75- 85) (Εικ.13)

Το πραγματικά καινούργιο που φέρνει ο Θουκυδίδης είναι η **αντίληψη της πολιτικής ιστορίας**. Θα ήταν ωστόσο λάθος να τον θεωρήσουμε υπεύθυνο για τη μελλοντική μονοδιάστατη - έως τον περασμένο αιώνα - πολιτική-πολεμική κατεύθυνση των ιστορικών σπουδών. Ούτε ο κλιματολογικός, ούτε ο γεωγραφικός παράγοντας του είναι άγνωστοι (παράδειγμα το περίφημο χωρίο για τη σχέση της ευφορίας της γης με τις μετοικήσεις των πηληθυσμών), ενώ η θέση της οικονομικής ιστορίας είναι ανάλογη με τη σημασία που - σε αντίθεση με τη σύγχρονη μας εποχή, είχε τότε ο οικονομικός παράγων. Αντιλαμβάνεται πολύ καλά το κοινωνικό υπόβαθρο των πολιτικών συμπαθειών στις πόλεις: των αρχουσών τάξεων για τη Σπάρτη, του λαού για την Αθηναϊκή δημοκρατία, και περιγράφονται με ιδιαίτερη έμφαση οι βιαιότητες στις οποίες οδηγεί ο εμφύλιος πόλεμος, όπως π.χ. στην Κέρκυρα. Ο πολιτικός παράγων (η πολιτική ιστορία) αποτελεί απλώς στην εποχή του την ουσία της ιστορίας: οι υπόλοιπες γεωγραφία, οικονομία, κοινωνιολογία κλπ είναι βοηθητικές επιστήμες ασχολούνται με πτυχές του πολιτικού φαινομένου. Ο ίδιος δεν είναι πολιτικός, ούτε πολιτικός διανοούμενος, αλλά - ως πολίτης της δημοκρατικής Αθήνας - έχει οξεία αντίληψη των πολιτικών πραγμάτων. Αντιλαμβάνεται την οργανική συνοχή ενός συνόλου φαινομένων, ενδιαφέρεται για την ουσία και την εξέλιξη ενός πολιτικού οργανισμού, για την πολιτική μοίρα και

Εικ.10 Τα ιδεαλιστικά χαρακτηριστικά του πορταίτου του Περικλή συμφωνούν με την ήρμη αποφασιστικότητα και την συνετή πολιτική που εδραίωσαν την αθηναϊκή δημοκρατία και την αυτοκρατορία

το πολιτικό ήθος. Ο Θουκυδίδης ανακαλύπτει έτσι - και αποκαλύπτει - την πολιτική αιτιότητα και δίνει νέο νόημα των κοινωνικών κοινοτήτων. Είναι ο ιστορικός των κρίσεων. Στο επίκεντρο της σκέψης του βρίσκεται η έννοια της δύναμης. Όλα τα υπόλοιπα (στρατιωτικοί, οικονομικοί, ή καθαρά υλικοί παράγοντες, ο χαρακτήρας του λαού, οι ικανότητες και η εκπαίδευση του) αποτελούν απλώς παράγοντες της ισχύος. Ο καθοριστικός ιστορικός παράγων όμως είναι η θέληση για δύναμη (Strassburger). Αναγνώρισε έτσι τα πολιτικά αίτια του πολέμου στην υπερβολική αύξηση της δύναμης των Αθηναίων, διέγινωσεν πίσω από το πολιτικό-κοινωνικό και πολιτισμικό περιεχόμενο

της αθηναϊκής δημοκρατίας, που εκθέτει πανηγυρικά ο Περικλής στον Επιτάφιο, το πραγματικό αίτιο της κρίσης (την καταπίεση των συμμάχων) και την παθολογία του δημοκρατικού συστήματος των Αθηνών. Η σικελική εκστρατεία γίνεται έτσι σ' αυτόν αντιληπτή ως ένα σύμπτωμα του δηλητηρίου που κυκλοφορεί από καιρό στον οργανισμό της πό-

Εικ.11 Στο ρωμαϊκό ψηφιδωτό από τη Σπάρτη αναγνωρίζεται η (φανταστική) εικόνα του μοιραίου για την Αθήνα Αλκιβιάδη

λης. Ο Θουκυδίδης είναι βαθειά απαισιόδοξος: Για τη ρεαλιστική ματιά του, τα χαρακτηριστικά της ανθρωπίνης ψυχής και των σχέσεων ανάμεσα στις πόλεις είναι ο εγωισμός, το όφελος (η πλεονεξία), η θέληση επέκτασης, ο φόβος (το δέος) και η φιλοτιμία (τιμή). Ο παράγων που κατεξοχήν καθορίζει τη σκέψη και τη δράση, και αποτελεί το θεμέλιο της ιστορικής και πολιτικής πραγματικότητας, είναι η δύναμη, δύναμη υλική, δύναμη τεχνολογική και δύναμη ηθική, που βασίζεται στη νοοτροπία, τη σκοπιμότητα και την αποτελεσματικότητα των πολιτικών μηχανισμών. Στον κυνισμό με τον οποίο οι Αθηναίοι αντιμετωπίζουν τους Μνησίους (Ε 85- 113) εμφανίζεται με τη χειρότερη μορφή της η χαρακτηριστική της παθολογίας των πολιτευμάτων αλαζονεία της δύναμης: "...τα νομικά επιχειρήματα έχουν αξία όταν εκείνοι που τα επικαλούνται είναι περίπου ισόπαλοι σε δύναμη· αντίθετα ο ισχυρός επιβάλλει ό, τι του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύνατος υποχωρεί όσο του το επιβάλλει η αδυναμία του". Παρόμοια στην περιγραφή των απερίγραπτων αγριотήτων στην Κέρκυρα (Γ 81- 84 και πάλη Δ 47-48) βγαίνει την επιφάνεια αναγνωρίζεται, ως βαθύτερη αιτία της, η ανθρωπινή φύση

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Την καλύτερη σύνοψη της προσφοράς του στην ιστοριογραφία δίνει ο ίδιος ο Θουκυδίδης (Α 22): "Για τα γεγονότα του πολέμου δεν θέλησα να αρκεσθώ σε πληροφορίες του πρώτου τυχόντος ούτε στην προσωπική μου αντίληψη και μόνο αληθιά έκανα προσεκτική έρευνα και για τα γεγονότα στα οποία ήμουν παρών και για όσα ανέφεραν άλλοι. Η εξακρίβωση ήταν δύσκολη, γιατί όσοι ήσαν αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων μου έδιναν ο καθένας τη δική του εκδοχή, ανάλογα με τη συμπάθεια του προς τον ένα ή τον άλλο αντίπαλο. Η έλλειψη του μυθώδους από τη διήγηση μου ίσως την κάνει λιγότερο ευχάριστη Αληθιά θα είναι ικανοποιημένος αν το έργο μου κριθεί ωφέλιμο από όσους θε-

ΕΙΚ. 12 Μια από τις ασπίδες των Σπαρτιατών αιχμαλώτων από την Πύλο που ήταν στημένη στην Ποικίλη Στοά

λήσουν να έχουν ακριβή γνώση των γεγονότων που συνέβησαν και εκείνων που θα συμβούν στο μέλλον, τα οποία από την πλευρά της ανθρωπίνης φύσης θα είναι όμοια ή παραπλήσια. Έγραψα την ιστορία μου για να μείνει αιώνιο κτήμα των ανθρώπων και όχι σαν έργο επίκαιρου διαγωνισμού για ένα πρόσκαιρο ακροατήριο".

Η ουσία του έργου του δεν έγκειται ωστόσο στη θεμελίωση της ιστορικής κριτικής μεθόδου. Το νέο

ΕΙΚ. 13 Τα τρομερά ήλωμα των Συρακουσών όπου βρήκαν το θάνατο εκατοντάδες από τους Αθηναίους αιχμαλώτους

που φέρνει -σε σχέση με τον Ηρόδοτο- είναι η αρχή της αναζήτησης της "των έργων αληθείας"· σε αντίθεση με εκείνον δεν τον ενδιαφέρει η "δόξα" (τι πιστεύει ο καθένας) αληθιά η ουσία των γεγονότων και η ανθρωπινή φύση που βρίσκεται στο βάθος των βασικών ιστορικών επαλαμβανομένων καταστάσεων. Ο Θουκυδίδης είναι έτσι ο ιδρυτής της "πραγματικιστικής" ιστορίας: της ιστοριογραφίας που πηγάζει από την πείρα των πολιτικών πραγμάτων. Θεμελίωσε ένα νέο τρόπο ιστορικής έρευνας, που θα αποτελέσει έκτοτε το πρότυπο για την αρχαία-ελληνική και ρωμαϊκή και την

ευρωπαϊκή ιστοριογραφία. Ο Πολλύβιος υιοθετεί την ίδια σκληρή αντικειμενικότητα το ίδιο λιτό και ακόσμητο. Ο Νέπος, ο Λουκρήτιος, ο Σαλλούστιος και ο Τάκιτος, που -όπως και αυτόν- απασχολεί η παθολογία των πολιτικών συστημάτων, τον θαυμάζουν ως τον "ιστορικό των κρίσεων", ο Macchiaveli για την αναγνώριση της λανθάνουσας στην ιστορία νομοτέλεια της δύναμης· τέλος σ' αυτόν ο πατριάρχης της ευρωπαϊκής ιστοριογραφίας Ranke θα αναγνωρίσει σ' αυτόν τον θεμελιωτή των αρχών της ιστοριογραφίας που είναι η ανεξάρτητη (sovereäne) κριτική επεξεργασία των πηγών με μοναδικό γνώμονα την αναζήτηση της αλήθειας του ιστορικού γεγονότος, την ακούραστη θέληση για την αναζήτηση της πέρα από τις πηγές, στην αυτοψία, την αντικειμενικότητα στην κρίση, τέλος την πολιτική αντίληψη των πραγμάτων αληθιά και των αξιών της τιμής, της πατρίδας και της ελευθερίας, προ πάντων όμως της αλήθειας.

Για την ιστορία της ιστοριογραφίας, ο τρόπος προσέγγισης της ιστορίας από το Θουκυδίδη έδειξε την κατεύθυνση και άνοιξε το δρόμο για τη νεώτερη αντίληψη και την ερμηνεία της ιστορίας - ως μιας πολιτικής ιστορίας και ιστορίας των κρίσεων.

Η έννοια της ιστορίας έχει βέβαια αλλιάξει έκτοτε. Τόσο ως προς τις επιστημονολογικές προϋποθέσεις όσο και ως προς το ίδιο το αντικείμενο: Τα ενδιαφέροντα έχουν επεκταθεί πέρα από τη στρατιωτική και την πολιτική ιστορία, στην έρευνα των βαθύτερων γεωγραφικών και οικονομικών δομών και των δομών της νοοτροπίας, αληθιά και επιμέρους τομέων (ιστορία της εκπαίδευσης, των τεχνολογιών, του θεάτρου και του κινηματογράφου, της μόδας κ.λπ. ή στη μικροιστορία. Σε πολλή αισθανόμαστε, έτσι, πιο κοντά στον Ηρόδοτο. Εν τούτοις το μάθημα του Θουκυδίδη: η αρχή της αναζήτησης πάση θυσία της αλήθειας θα παραμείνει η πρώτη και τελευταία, το Α και Ω της δουλειάς του ιστορικού.

(Σημείωση: η μετάφραση των κειμένων είναι του Αγγέλου Βλάχου)

Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΑΙΧΜΗΣ ΤΩΝ ΜΙΝΩΙΤΩΝ ΚΑΙ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ 2η ΧΙΛΙΕΤΙΑ π.Χ.

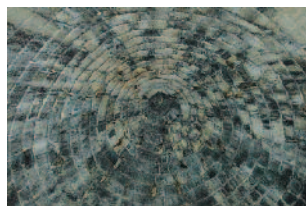
ΜΕΡΟΣ 6^ο: Υπήρξε «Ροή Τεχνολογίας» από την 'Ανατολή' προς τη 'Δύση' ή το αντίστροφο;

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού¹

Στα προηγούμενα πέντε τεύχη παρουσιάσθηκε η -πολύ προωθημένη για την εποχή της - αρχαία Ελληνική Τεχνολογία, στον Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό και Μελέτη, στην Κατασκευή των Οχυρώσεων και των θοηλωτών τάφων αλλιά και των Αποξηραντικών Υδραυλικών Έργων και Έργων Ανάκτησης Γης όπως και των αποχετευτικών και υγειονομικών εγκαταστάσεων καθημερινής χρήσης (όπως ήλθαν στο φως στο Ακρωτήρι της Θήρας, και χρονολογούνται το 1613±13 π.Χ.), κατά την εποχή που συνοδικά η Μηχανοτεχνία/Engineering των Μινωιτών και Μυκηναίων Ελλήνων φθάνει στο απόγειό της και μάστιχα σε επίπεδα τεχνογνωσίας συγκρίσιμα - σε κάποιο βαθμό - με τα αντίστοιχα της σύγχρονης εποχής. Στο παρόν τεύχος εξετάζεται η ευρέως διαδεδομένη άποψη μεταξυ των αρχαιολόγων για "ροή τεχνολογίας αιχμής" από την "Ανατολή" (εδώ την περιοχή της Μικράς Ασίας, δηλαδή την Χώρα του Χάττι) προς την Ελληνική Επικράτεια και συγκρίνεται με τα συμπεράσματα που προκύπτουν - αποκλειστικά από τις αρχαιολογικές μαρτυρίες² - εάν εξετασθούν και αναλυθούν ως προς την τεχνολογία τους με βάση το γνωστικό αντικείμενο του τομέα του Πολιτικού Μηχανικού. Οι απόψεις που παρουσιάζονται στο παρόν άρθρο δεν αποτελούν απλά προσωπικές απόψεις ενός - μη αρχαιολόγου ή/και ιστορικού - συγγραφέα αλλά έγιναν αποδεκτές έχοντας υποστεί τη βάσανο της κρίσης και δημοσιεύθηκαν σε επιστημονικά περιοδικά και συνέδρια με αρχαιολόγους-και-ιστορικούς ως κριτές και εκδότες/editors ([1], [2], [3], [4]) αλλά και σε επιστημονικά περιοδικά άλλων ειδικοτήτων ([5]).

Χαρακτηριστική άποψη περί ύπαρξης "ροής τεχνολογίας" από την Ανατολή (δηλαδή τη Χώρα του Χάττι) προς την Ελλάδα³, είναι η άποψη του Thaler ([6], σελ. 298-9), ο οποίος παραθέτει φωτογραφίες του τοίχου με ξεστή λιθοδομή του "δρόμου" του "Θησαυρού του Ατρέα" (Εικ.1-αριστερά) και των τοίχων από τους ναούς της Συνοικίας των Ναών (θρησκευτικό κέντρο) στη Χαττούσα³ από τον Seeher ([7], σελ.82), και αναφέρει ότι "τέτοιο περίτεχνο ταίριασμα, των καλώς επεξεργασμένων λίθινων ογκόλιθων, φαίνεται να εμφανίζεται μόνο σε Χεττιτικά παραδείγματα". Όμως δεν λαμβάνει υπ' όψη του το γεγονός ότι, οι κατασκευές των Χετταίων είναι υστερότερες από τις αντί-

στοιχες Μυκηναϊκές κατασκευές: η Συνοικία των Ναών (στη Χαττούσα) είχε αναπτυχθεί σε ένα ακμάζον, καθιερωμένο θρησκευτικό κέντρο, μετά την κατασκευή του μεγάλου τείχους της πόλεως, το οποίο περικύκλωνε την άνω πόλη, κυρίως από τους Χετταίους βασιλείς Χαττούσιλι/Hattušili III και Τουνταλίγια/ Tudhaliya IV (χρονική περίοδος 1265/1265-1210 π.Χ.), ενώ ο "Θησαυρός του Ατρέα" (Εικ. 1-άνω-αριστερά, Εικ.1-κάτω-αριστερά) έχει ως κατώτατο-χρονικό-σημείο-κατασκευής/terminus-ante-quem (βλ. [8], σελ.94- [3]) την ΥΕΙΙΑ1 (1400-1375 π.Χ.), τουλάχιστον 150 έτη νωρίτερα. Κατά τη διάρκεια των βασιλείων αυτών των δύο Βασιλέων, πολλοί ναοί κατασκευάσθηκαν στην άνω πόλη, όπου ανήκει η Συνοικία των Ναών. Τα τείχη της πόλης είχαν κατασκευασθεί πολύ νωρίτερα, οπωσδήποτε όμως κατά τη διάρκεια του Νέου Βασιλείου, αλλά αρκετά μετά από το 1400 π.Χ. ([7], σελ.14). Ένας τοίχος από τον σύγχρονο, με αυτήν την περίοδο, Μεγάλο Ναό - 14ος-13ος αιώνας π.Χ. ([7], σελ.14)- παρουσιάζεται στην Εικ.1-άνω-δεξιά όπου και η αψίδα στη Νότια Πύλη της Χαττούσα με το πολύ "χονδροειδές" ταίριασμα των λίθων (Εικ.1-κάτω-δεξιά).

Εικ.1⁴.

[ΑΡΙΣΤΕΡΑ] Εσωτερικό του Θησαυρού του Ατρέα: η κατασκευή του τριδιάστατου θόλου στην περιοχή των «λίθων-κλειδών» (άνω), ο «πλευρικός» τοίχος του θόλου (κάτω). Το τέλειο ταίριασμα των λίθων, στους αρμούς, είναι εμφανές, όπου δεν μπορεί να ειπωθεί ούτε φύλλο χαρτί. [ΔΕΞΙΑ] Ο τοίχος του Μεγάλου Ναού στη Χαττούσα (άνω) η διδιάστατη αψίδα εντός της Νότιας Πύλης στη Χαττούσα, όπου το ταίριασμα των λίθων είναι «χονδροειδές» (κάτω).

1. Δρ. Πολιτικός Μηχανικός, Μέλος της ΕΔΑΒΥΤ.

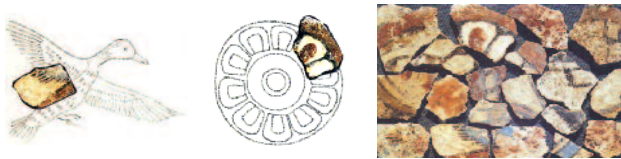
2. Ο αρχαιολογικός όρος "Μαρτυρίες" αναφέρεται μόνον στα υλικά και γραπτά αρχαιολογικά ευρήματα, που έχουν έλθει στο φως από τους αρχαιολόγους.

3. Πρωτεύουσα της Χώρας-του-Χάττι: τα ερείπιά της ευρίσκονται περίπου 200 χλμ. ανατολικά της Άγκυρας.

4. Όλες οι φωτογραφίες στο παρόν άρθρο είναι του συγγραφέα, εκτός των φωτογραφιών της Εικ.2, όπου αναφέρονται οι ΠΗΓΕΣ.

Διαπιστώνεται με την πρώτη ματιά ότι ο θησαυρός του Ατρέα (Εικ.1-αριστερά) παρουσιάζει τέλειο και περίτεχνο ταίριασμα των λίθων του τοίχου, στο εσωτερικό του τριδιάστατου θόλου με εκφορά (σε μια πρωιμότερη κατασκευή από τον Μεγάλο Ναό της Χατούσα), όπως και στην περιοχή των "λίθων- κλειδών" του τριδιάστατου θόλου, σε αντίθεση με το πολύ χονδροειδές ταίριασμα των λίθων της διδιάστατης αψίδας στη Νότια Πύλη της Χατούσα (Εικ.1-κάτω-δεξιά) ή της "κατώτερης στρώσης" των λίθων στο Μεγάλο Ναό της Χατούσα (Εικ.1-άνω-δεξιά).

Η αρχαιολόγος Çiğdem Maner, από την Τουρκία, πιστεύει επίσης ότι είναι πιθανό ένα δάνειο οικοδομικής τεχνικής, κατά την κατασκευή της διδιάστατης αψίδας εντός των τειχών της Τίρυνθας (Εικ. 4-δεξιά), από τη νότια πύλη της Χατούσα (Εικ.1-κάτω-δεξιά), ως "δώρο ανταληθαγής" από τον Χετταίο βασιλιά προς τον Αχαιό ηγεμόνα, έναντι των (Μυκηναίων) τεχνιτών, τους οποίους ο Αχαιός βασιλιάς είχε αποστείλει "ως δώρο" στο Büyükkale (την ακρόπολη της Χατούσα όπου ευρίσκονται τα Βασιλικά Ανάκτορα), για την εκτέλεση των Μυκηναϊκών νωπογραφιών/frescoes (Εικ.2) στο Χεττιτικό Ανάκτορο (I9I, I10I, I11, σελ. 293I, I12, σελ.102I). Μάλιστα -από παρανόηση (;;;)- αναφέρει ότι οι θοηλωτοί τάφοι στην Αργολίδα χρονολογούνται την ΥΕΙΙΒ (1300-1200 π.Χ.), ενώ χρονολογούνται πριν από το 1520 π.Χ. και μετέπειτα ενώ στην Μεσσηνία και στην Αττική (στο Θορικό) από την ύστερη ΜΕ, δηλαδή από πριν το 1700/1600 π.Χ.⁵, συνεπώς πριν την ίδρυση του Βασιλείου του Χάττι, από το οποίο υποτίθεται ότι υπήρξε "ροή τεχνολογίας".

Εικ.2: Μυκηναϊκές νωπογραφίες από το Büyükkale, την ακρόπολη της Χατούσα, όπου ευρίσκονται τα Βασιλικά Ανάκτορα· (ΠΗΓΗ I13, σελ. 391-392I αριστερά και κέντρο), (ΠΗΓΗ I14, σελ. 30I δεξιά).

Εάν εξετασθούν τα οχυρωματικά τείχη, στη μεν Χατούσα υπάρχει ανωδομή με ωμόπλινθους η οποία εδράζεται σε χαμηλό κάτω τμήμα των τειχών από λιθοδομή (Εικ.3-αριστερά), τοιχοποιία απλή που κατασκευάζεται εύκολα, ενώ αντίστοιχα στην Τίρυνθα (Εικ.4-αριστερά) και στις Μυκήνες (Εικ.3-δεξιά) τα τείχη των οχυρώσεων έχουν κατασκευασθεί με την πολύ δυσκολότερη να κατασκευασθεί τεχνικά και πολύ δαπανηρότερη οικονομικά "Κυκλώπεια Τοιχοποιία".

Εικ.3: (αριστερά) τα ανακατασκευασμένα τείχη της Χατούσα, με ανωδομή από ωμόπλινθους επί χαμηλής λίθινης βάσης, (δεξιά) η έπαλη στα αριστερά της Πύλης των Λεόντων (Μυκήνες), το αρχαιότερο σήμερα τμήμα των Τειχών, χρονολογούμενο την ΥΕΙΙΑ, περίπου 1400-1350 π.Χ. (I15, σελ.32I).

Η Χατούσα έχει μία "Κάτω Πόλη ή Παλαιά Πόλη I7, σελ.14-15, 34-37I" και μία "Άνω Πόλη". Η "Κάτω Πόλη" της Χατούσα, ιδρύθηκε στα τέλη της 3ης χιλιετίας/αρχές της 2ης χιλιετίας π.Χ., από τους Χάττιους, λαό τοπικής προέλευσης από την Μικρά Ασία. Στην "Κάτω Πόλη" ήθην στο φως κατάλοιπα μιας Ασσυριακής Αποικίας Εμπόρων (karum), των 19ου και 18ου αιώνων π.Χ. και στην περιοχή της ευρίσκεται ο πολύ νεώτερος Μεγάλος Ναός (Εικ.1-άνω-δεξιά). Οι αρχαιότερες οχυρώσεις της Χατούσα, που προστάτευαν την πόλη, ήσαν "Τείχη με Σήραγγες/Postern or Tunnel Walls" στην περιοχή Kesikkaya. Ο Seeher (I17, σελ. 37-38I), παρουσιάζει φωτογραφίες των σιράγγων με διδιάστατες αψίδες μέσα στα τείχη, με πολύ χονδροειδές ταίριασμα/συναρμολή των λίθων, οι οποίες δεν είναι σήμερα επισκέψιμες, και οι οποίες είναι ίδιες σε μορφή με τις σήραγγες της Τίρυνθας (Εικ.4-δεξιά) και με την σήραγγα με διδιάστατη αψίδα της Νότιας Πύλης της Άνω Πόλης της Χατούσα (Εικ.1-κάτω-δεξιά).

Το ερώτημα είναι πότε κατασκευάσθηκαν τα τείχη της Παλαιάς Πόλης της Χατούσα;

Η Maner αναφέρει ότι "στη Χατούσα, την πρώτη Χεττιτική πόλη που ανεσκάφη, ανευρέθησαν ίχνη ενός οχυρωματικού τείχους και πυλών". Στη συνέχεια αναφέρει και άλλες πόλεις στη Μικρά Ασία, που ευρίσκοντο στην περιοχή της Χεττιτικής αυτοκρατορίας, παραθέτει χρονολογίες των οχυρώσεων τον 16ο αιώνα π.Χ., και υποστηρίζει την άποψή της για δάνειο της οικοδομικής τεχνικής "των αψιδωτών τόξων από ανατολή προς τη δύση" (I10, σελ. 57, 60, 64I). Αλλά και οι Seeher, Akurgal αναφέρονται στην πινακίδα Kbo3.57, των αρχείων της Χατούσα, στην οποία "ο βασιλιάς Χάντιλι/Hantili υπερηφανεύεται ότι οχύρωσε τις πόλεις και τη Χατούσα.....Ο βασιλιάς Χάντιλι σύμφωνα με τη μέση χρονολόγηση βασιλεύσε από το 1590-1560 π.Χ." (I10, σελ. 60I, I7, σελ. 14-15I, όπως και οι Akurgal, Gurney βλ. I11I), προφανώς εννοώντας τον βασιλιά Χάντιλι I.

Εικ.4: Τίρυνθα (αριστερά) τα Τείχη της (περί το 1350 π.Χ.): σύγκριση του ύψους της διατηρούμενης και σήμερα (κυκλώπειας) λιθοδομής με το ανθρώπινο ύψος, (δεξιά) η αψίδα εντός των τειχών της.

Ο Seeher μάλιστα συμπεραίνει ότι, πιθανά, το αρχαιότερο αμυντικό σύστημα (της Χατούσα) δεν ήταν τίποτε το σημαντικό σε σύγκριση με αυτό, που κατασκεύασε ο βασιλιάς Χάντιλι I, επί ηθέον δε ότι το Τείχος με Αψίδες ανήκει, πιθανά, σ' αυτήν κατασκευή του Χάντιλι I, το οποίο ανακαίνισθηκε και ανασχεδιάσθηκε στους επόμενους αιώνες. Όμως υπάρχουν δύο βασιλείς με το όνομα Χάντιλι. Σύμφωνα δε με τον Bryce (I16, σελ.113I) και τον Schuler, τους Freu/Mazoyer (I17, σελ.163-4I) και τον O. Carruba,

5. Για μια συνοπτική παρουσίαση όλων των απόψεων των αρχαιολόγων για τη χρονολόγηση των θοηλωτών τάφων στην Πελοπόννησο και την Αττική, από την ύστερη-ΜΕ, δηλαδή από το 1700-1600 π.Χ. και μετά βλ. I11I (σελ. 302-305).

αλλά και την *Billy Jean Collins* (I18, σελ.421), ήταν ο Χάντιλι II, ο γιός του Αήλουβάμπα/Alluwamha, εκείνος που οχύρωσε τη Χαττούσα και όχι ο Χάντιλι I. Ο Χάντιλι II βασιλεύσε λίγο πριν τον Τουνταήγια I/II, δηλαδή μεταξύ 1500/1460-1400 π.Χ. Ο Χάντιλι I διεδέχθη τον βασιλιά Μουρσίλι I, την περίοδο του απογείου ισχύος των Χετταίων, ο οποίος είχε κατακτήσει τη Βαβυλώνα και δεν χρειαζόταν να οχυρώσει την πρωτεύουσά του Χαττούσα. Όμως κατά τη βασιλεία του Χάντιλι II, οι Κάσκα από την περιοχή του Πόντου κάνουν την πρώτη καταγεγραμμένη εμφάνισή τους, στη Χεττιτική ιστορία, και καταλαμβάνουν την ιερή (για τους Χετταίους) πόλη Νέρικ/Nerik, την οποία οι Χετταίοι επανέκτησαν 200 περίπου χρόνια. Η οχύρωση της Χαττούσα και των άλλων πόλεων, από τον Χάντιλι II, ήταν επιβεβλημένη για προστασία και ήταν μία παραδοχή ότι, η καρδιά του Χεττιτικού βασιλείου ήταν πλέον τρωτή σε εχθρικές επιδρομές (I21, I31, I111). Σήμερα δεν διαθέτουμε την αρχική μορφή των τειχών των μέσων του 15ου αιώνα π.Χ., αφού ανασχεδιάσθηκαν μετά την αρχική τους κατασκευή. Πάντως το ταίριασμα των λίθων στο τείχος με "αψιδωτά τόξα/σήραγγες" της "Παλαιάς Πόλης" στη Χαττούσα, χρονολογούμενο περί το 1450 π.Χ. (την εποχή του βασιλιά Χάντιλι II), ακόμη και αν διατηρούσε σήμερα τη μορφή εκείνης της εποχής, είναι πολύ πιο "πρωτόγονη" κατασκευή λιθοδομής, από το περίτεχνο τέλειο ταίριασμα των λίθων της τριδιά-

στατης αψίδος στο "Θησαυρό του Ατρέα", αλλά και από το ταίριασμα της "Κυκλώπειας Τοικοδομίας", που έλκουν την καταγωγή τους από τη Μινωική Κρήτη της πρώιμης-3ης χιλιετίας π.Χ. (ε.π. Φουρνί Αρχαίων) πέρασαν μετέπειτα στη Μεσοηνία (κατά την ύστερη-ΜΕ, λίγο πριν το 1700-1600 π.Χ.), πολύ νωρίτερα από τη διδιάστατη αψίδα της Χαττούσα. Στη συνέχεια διαδόθηκαν στην Αργολιδα. Από την άποψη του Πολιτικού Μηχανικού, ο τριδιάστατος θόλος είναι πολύ πιο πολύπλοκη κατασκευή, σε σχέση με τη διδιάστατη αψίδα. Επί πλέον ο Χρ. Τσούντας (I19, σελ.30-34, 151) αναφέρει -για τις διδιάστατες αψίδες- ότι, οι "σήραγγες" εντός του πάχους των τειχών της Τίρυνθας, πρωτοεμφανίζονται ως σύλληψη (μηχανικού) "με εξαίρεση χώρων εντός των τειχών", στην Φυλακωπή (Μήλος), κατά την ύστερη νεολιθική ή στην ΠΕΧ (δηλαδή περί το 3.000 π.Χ.).

Συνεπώς, αντίθετα προς την επικρατούσα άποψη, φαίνεται ότι υπήρξε είτε ταυτόχρονη ανάπτυξη τεχνολογίας σε διάφορα μέρη του κόσμου είτε ροή τεχνολογίας σε αντίστροφη όμως κατεύθυνση: από τη Δύση (Μυκηναϊκή Εήλλάδα), προς την Ανατολή (Χαττούσα, Χάτι) και μάλιστα προς το ανακτορικό σύμπλεγμα και το (ιερό) θρησκευτικό κέντρο της πρωτεύουσας των Χετταίων (I12, σελ.101-102, 108I, I21, I31), και -όπως θα δούμε στο επόμενο- και προς το Λεβάντε/Εγγύς Ανατολή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [11]. Giannakos K. 2018-forthcoming. Evidence from Aegean, Cyprus, Egypt, Levant, Asia Minor and Possible Dating of Trojan War (Part II), *50th TAIANTA XL (2018)*, D.W.P. Burgersdijk/J.P. Stronk/M.D. de Weerd (eds.), Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society, accepted for publication.
- [12]. Giannakos K. 2016. Cutting-edge Technology and Know-How of Minoans/ Mycenaean during LBA and Possible Implications on the Dating of Trojan War, *TAIANTA XLVI-XLVII (2014-2015)*, D.W.P. Burgersdijk/J.P. Stronk/M.D. de Weerd (eds.), Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society, 51-79.
- [13]. Giannakos K. 2015. The Aegean type Sword found at Hattu?a and the written Sources about the Exchange of Technology at the Late Bronze Age, in Symposium *NOSTOI*, Stampolides, N./C. Maner/K. Kopanias (eds.), Istanbul, 969-986.
- [14]. Giannakos K. 2013 Aegean type Swords and Finds in Anatolia, Technology of Metals and Structures, Written Sources and the dating of Trojan War, in *SOMA 2012, Identity and Connectivity*, *Proceedings of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology*, University of Florence, CAMNES (Center for Ancient Mediterranean and Near Eastern Studies) and GAMA (General Association of Mediterranean Archaeology), Archaeopress, Publishers of British Archaeological Reports, BAR Intl Series 2581 (II), Vol. I, 427-440.
- [15]. Giannakos K. 2015. The Technology of Land Reclamation, Drainage and Irrigation Projects in MBA-LBA Greece and Possible Implications, *Journal Procedia 4 Elsevier*, 68-78.
- [16]. Thaler, U. 2007. Ahhiyawa and Hatti: palatial perspectives, in S. Antoniadou/A. Pace, (eds.), *Mediterranean Crossroads*, Athens, Pierides Foundation, 291-323.
- [17]. Seeher, J. 2006. *Hattusha Guide - A Day in the Hittite Capital*, 3rd revised edition, Cihangir - Istanbul, Ege Yayinlari.
- [18]. Cavanagh, W./C. Mee. 1999. Building the Treasury of Atreus, in P. Betancourt/V. Karageorghis/R. Laffineur/W-D. Niemeier, (eds.), *"MELETEMATA-Studies in Aegean Archaeology Presented to M.H. Wiener as He Enters his 65th Year"*, *Aegaeum 20*, vol.I, 93-102.
- [19]. Maner, Ç. 2012a. Mycenaean and Hittite Fortification Architecture: Identity and Connectivity, in: L. Bombardieri/A. D'Agostino/G. Guarducci/V. Orsi/S. Valentini, (eds.), *SOMA 2012*, BAR International Series 2581(II), London, Archaeopress, 419-426.
- [10]. Maner, Ç. 2012b. A Comparative Study of Hittite and Mycenaean Fortification Architecture. In N. Stampolidis, A. Kanta, A. Giannikouri, (Eds.), *"Athanasia: the earthly, the celestial and the underworld in the Mediterranean from the late Bronze and the early Iron Age"*, Heraklion, University of Crete, 55-66.
- [111]. Γιαννακός, Κ. 2016. *Τεχνολογία, Μαρτυρίες και η Χρονολόγηση του Τρωικού Πολέμου - Μυκηναϊκά Ευρήματα σε Χαττούσα, Μικρά Ασία, Αίγυπτο, Κύπρο, Λεβάντε, Παπαζήσης, Αθήνα.*
- [12]. Brysbaert, A. 2008. *The Power of Technology in the Bronze Age Eastern Mediterranean - The Case of the Painted Plaster*, London and Oakville, Equinox.
- [13]. Müller-Carpe, A. 2003. Remarks on Central Anatolian Chronology of the Middle Hittite Period, in M. Bietak (Ed.), *The Synchronization of Civilizations in the Eastern Mediterranean in the Second Millenium BC-II*, ÖAW, Wien, 383-394.
- [14]. Neve, P. 1996. *Hattuša Stadt der Götter und Tempel*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein.
- [15]. Σπαθάρη, Έ. 2001. *Μυκίνες, Ιστορικός και Αρχαιολογικός Οδηγός*, Έσπερος, Αθήνα.
- [16]. Bryce, T. 2005. *The Kingdom of the Hittites*, NY, Oxford University Press, 2nd edition.
- [17]. Freu, J./M. Mazoyer. 01-2010/2007. *Les Debuts du Nouvel Empire Hittite - Les Hittites et leur histoire*, Association KUBA-BA, Université de Paris I, L'Harmattan.
- [18]. Collins, B-J. 2007. *The Hittites and their World*, Atlanta, SBL.
- [19]. Τσούντας, Χ. 1928. *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης*, επανέκδοση της αρχικής έκδοσης της Εκδοτικής Εταιρείας "Α-θηνά", εκδότης Γ. Παπακωνσταντίνου, Αθήνα.

Οι ιστορικοί, ιστοριογράφοι, ιστοριοδίφες και λοιποί φιλόστορες που έγραψαν για τον Πειραιά

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΡΑΣΟΝΙΚΟΛΑΚΗ

Αντιπροέδρου Φιλολογικής Στέγης Πειραιά
Προέδρου Ινστιτούτου Πειραιϊκών Μελετών

Υπήρξαν άνθρωποι στον Πειραιά - και σε άλλους τόπους - οι οποίοι αφιέρωσαν ώρες αμέτρητες από τη ζωή τους στη συγγραφή κειμένων που αφορούσαν στην πόλη μας.

Αλλοι είχαν επαγγελματική σχέση με το θέμα που ασχολήθηκαν, μερικοί καταπίδιστηκαν από ενδιαφέρον για την τοπική ιστορία και πολιτισμό, κάποιοι παρακινήθηκαν από δημοσιογραφικό ένστικτο. Ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι εξακολουθούν να γράφονται τέτοια κείμενα από πολλούς νεότερους μελετητές.

Προσπάθησα να θυμηθώ και να καταγράψω για πρώτη φορά σύνομα και συγκεντρωτικά τα ονόματα αυτών των Ελλήνων "πειραιογράφων" με ιστορικό κυρίως προσανατολισμό στο περιεχόμενο, για να τιμήσω την προσφορά τους στα πειραιϊκά γράμματα.

Παράλληλα θα αναφέρω τα σημαντικότερα αντιπροσωπευτικά έργα τους, όσα γνωρίζω επειδή ήδη βρίσκονται στη συλλογή μου και με έχουν βοηθήσει να συντάξω μια ιδιωτικού τύπου ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Αν λησμονήσω εδώ κάποια πρόσωπα, έχω την ευχέρεια να αναθεωρήσω και συμπληρώσω.

Από τα πρώτα, ο **Κυριάκος Πιττάκης** (1798 - 1863), στο έργο του "L' ancienne Athènes ou la description des antiquités d' Athènes et ses environs" στα 1835, αφιέρωσε 27 σελίδες για τον αρχαίο Πειραιά και τα μακρά τείχη.

Ο φρούραρχος Πειραιά **Γεώργιος Αγγελόπουλος** στα 1852 έγραψε τη "Στατιστική Πειραιώς" (επανεκτύπωση 2000).

Ο **Δημήτριος Πανταζής** (1813 - 1884), στο βιβλίο "Περιγηγνής Αθηνών, ήτοι περιγραφή των Αθηνών, του Πειραιώς και των εν αυτοίς αρχαιοτήτων..", 1868, περιέγραψε τους πειραιϊκούς λιμένες.

Ο **Αλέξανδρος Νικολάου Μελετόπουλος** (1855 - 1927), ήταν συλλέκτης αρχαίων επιγραφών και νομισμάτων. Στα 1882 κυκλοφόρησε τη διατριβή "Πειραιϊκά Αρχαιότητες. Ανέκδοτος επιγραφή. Η Σκευοθήκη του Φίλωνος". Ο Ιωάννης Μελετόπουλος προέβη και σε σύγχρονη επανέκδοση.

Ο **Ιάκωβος Χαρίδημου Δραγάτης** (1853 - 1934), εκτός από καθηγητής φιλολογίας διέπρεψε και ως αρχαιολόγος, εκτελώντας σημαντικές ανασκαφές σε άκτιστα σημεία του πειραιϊκού χώρου τα αποτελέσματα των οποίων δημοσίευε στα δελτία - πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, σε περιοδικά, εφημερίδες και αυτοτελείς εκδόσεις. Μας κληρονόμησε "Τα θέατρα του Πειραιώς και ο Κωφός Λιμήν" (1882), "Το Θεμιστόκλειον" (1910), "Το εν Πειραιεί Σηράγιον", Αρχ. Εφημ. 1925 - 1926, (1928) κ.ά.

Από έρευνα της Σταματίνας Μαθικούτη μαθαίνουμε ότι το Μάρτιο του 1898 προτάθηκε από τον Δήμο Πειραιώς διαγωνισμός συγγραφής ιστορίας και τοπογραφίας του Πειραιά με διάρκεια υποβολής τα δύο χρόνια. Το έπαθλο θα ήταν ένα δάφνινο στεφάνι και χίλιες δραχμές. Πολύ αργότερα, τον Ιούλιο του 1923 ο Δήμος ανέθεσε και ενέκρινε αμοιβή στον Ιάκωβο Δραγάτη να γράψει την πειραιϊκή ιστορία και στον Δημήτριο Ζιώγα την εξέλιξη της πόλης. Ο Δραγάτης μας πληροφορεί σε επόμενα άρθρα του ότι την είχε ετοιμάσει αλλά δεν είδε το φως της δημοσιότητας. Άλλες προσπάθειες έγιναν στα 1929 επί δημαρχίας Τάκη Παναγιωτόπουλου, στα 1946 και αργότερα.

Ο **Θεόδωρος Βελλιανίτης** (1863 - 1934), μας έδωσε αμέτρητα χρονογραφήματα κατάσπαρτα σε περιοδικά και εφημερίδες της εποχής του.

Ο **Παντολέων Καμπούρογλου** στα 1883 μας πρόσφερε την "Ιστορία του Πειραιώς από του 1833 - 1882 έτους", επανεκτύπωση 1985.

Ο νομομχανικός - διπλωματούχος γεφυροδοποιός **Ηλίας Ιω. Αγγελόπουλος** (1859 - 1932), έγραψε "Περί Πειραιώς και των λιμένων αυτού κατά τους αρχαίους χρόνους", 1898.

Ο **Νικόλαος Σπανδωνής** (1858 - 1913), το "Ο Πειραιεύς (Ιστορία - Εμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία - Λιμήν)", 1898.

Ο νομομχανικός επίσης διπλωματούχος γεφυροδοποιός **Αθανάσιος Σ. Γεωργιάδης** στα 1901 εξέδωσε την "Πραγματεία περί των Μακρών Τειχών και της αμαξιτής οδού Αθηνών - Πειραιώς και μελέτη περί κατασκευής δευτέρας αμαξιτής οδού από Αθηνών εις Πειραιά".

Ο **Ηλίας Ν. Στρούμπος** "Τα πεπραγμένα υπό των Δημάρχων Πειραιώς..", 1907.

Ο **Γεώργιος Ζαννέτος** (θ.1922), έγραψε το "Ο Πειραιεύς εν τη αρχαιότητι. Συμβολαί τινες περί της τοπογραφίας του Πειραιώς" στο περιοδικό ΑΠΟΛΛΩΝ, 1886 και μετά στο ΕΜΠΟΡΙΟΝ, τεύχος 11 - 12, 1910, επανέκδοση στα 1978.

Ο **Αναστάσιος Παναγιωτόπουλος** (1860 - 1939), στα 1923 την "Πολιτεία Δημάρχου Πειραιώς. 1914 - 1921" και το βιβλίο "Η Ζωή μου. Βίος και έργα. 1860 - 1933" που έχω σε ανατύπωση του 1972.

Ο **Ιωάννης Πατσουράκος** (1873 - 1937) στα 1932 "Μία ιστορική πτυχή του αρχαίου Πειραιώς".

Ο **Κωνσταντίνος Θ. Ζουμπουλίδης** (1901 - 1973), έδωσε στα 1932 το "Ιστορία και εξέλιξις του λιμένος Πειραιώς". Με τις μονογραφίες του εξήγησε πολλὰ επί μέρους θέματα του αρχαίου Πειραιά. Επίσης επιμελήθηκε μια σειρά από ετήσια δελτία του ΟΛΠ.

Ο **Άγγελος Κοσμής** (1879 - 1951), που εξέδωσε σε τέσσερα έτη τη φιλολογική επιθεώρηση - ημερολόγιο ΚΥΨΕΛΗ, έγραψε τις αναμνήσεις του στο βιβλίο "Περσμένα κι' Αθημονόμντα", 1938.

Ο **Δημήτριος Σπηλιωτόπουλος** (1865 - 1941), στα 1939 το "Ο Πειραιεύς και οι Δήμαρχοι της Α' Εκατονταετηρίδος".

Ο **Αντώνης Μανίκης** (1891 - 1967), "Πενήντα πέντε χρόνων ιστορία του Πειραιώς (1765 - 1821)" στα 1943.

Πολλυγραφότατος υπήρξε ο δικηγόρος **Ιωάννης Αλεξάνδρου Μελετόπουλος** (1903 - 1980): "Καθορισμός πύλης του Πειραιϊκού περιβάλλοντος", ΠΟΛΕΜΩΝ, 1947, "Το πρώτον σχέδιον της πόλεως Πειραιώς", 1948 και με τίτλο "Η δημιουργία του Πειραιώς και το πρώτον σχέδιον της πόλεως" στα 1969, "Αι αρχαιότητες του λιμένος Πειραιώς", ΠΟΛΕΜΩΝ, 1951 "Πειραιϊκά Αρχαιότητες", στην ετήσια έκδοση ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1960. Κλασικό θα παραμείνει το έργο του "Πειραιϊκά", 1945.

Ο **Γεώργιος Αθ. Τζατζάνης** (1904 - 2002), "Η ιστορία και το έργον της "Κρητικής Αθηναεγγύης", 1946.

Ο **Χρήστος Πανάγος** (1906 - 2001), μεγάλος βιομηχανικός παράγων, μας άφησε πρώτο μεταξύ άλλων βιβλίων του, τη διατριβή "Ο Πειραιεύς. Οικονομική και ιστορική έρευνα από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του τέλους της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Μετά τοπογραφικής μελέτης" στα 1949 (β' έκδοση 1995).

Ο **Αθανάσιος Χατζηδήμος** (1910 - 1967), "Το λιμάνι του Πειραιά από ανέκδοτο χειρόγραφο του 18ου αιώνα και όπως το παρουσιάζουν οι Περιγηγνές και "Πορτολιάνοι" τον καιρό της Τουρκοκρατίας", ΣΥΛΛΕΚΤΗΣ, 1949.

Ο **Γιώργος Τραυλός** έγραψε γύρω στα 1951 - 1952 τα "Θηοκαυτώματα", δηλαδή την δράση της Αστυνομίας Πόλεων στον Πειραιά στα τριάντα χρόνια λειτουργίας της.

Ο γυμνασιάρχης **Αθανάσιος Σ. Χιωτέλης**, άρθρα σε εφημερίδες - περιοδικά και στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, 1928.

Ο **Ανδρέας Παπαγιαννόπουλος - Παλαιός** (1908 - 1971). Στα 1928 όπως μας βεβαιώνει, βρήκε στο ναό της Ζωοδόχου Πηγής στα Καμίνα, τα ίχνη του κοινού ιερού του Τετράκωμου Ηράκλειου. Δεν έγραψε βιβλία, εκτενή του άρθρα διαβάζουμε στο περιοδικό ΠΟΛΕΜΩΝ: "Πειραική Αρχαιολογία", "Νεώτεροι δημοσιεύσεις περί του ευρήματος του Πειραιώς". Επίσης σε πειραικές εφημερίδες - περιοδικά και κείμενα διαδέχονταν.

Ο δικηγόρος **Μιχαήλ Επιφάνης** (1882 - 1963), το 1961 "Το εν Φρεαττοί Φονικών Δικαστήριον και η επί των ημερών μας εξαφάνισις του παναρχαίου ορμίσκου του" και το 1962 "Τα δικαιώματα του εν Πειραιεί καθεδρικού ναού της Αγίας Τριάδος επί του περιβάλλοντος του".

Ο **Αντώνης Μαρμαρινός** (1912 - 2006), "Η πειραική παιδεία μετά το 1836. Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο. Σχολαρχείο (Ιωνίδειες Σχολές). Α! Γυμνάσιο. Σχολείο των κορασίων", Πειραιεύς 1963 και πολλή άλλη σκόρπια άρθρα.

Ο δημοσιογράφος **Θεόδωρος Βλάχος** (1905 - 1971) καταπιάστηκε με παλιές αναμνήσεις του και παρέδωσε κείμενα με συμβάντα της εποχής του. Επίσης το μικρό φωτογραφικό λεύκωμα "Πειραιεύς 1966".

Ο καθηγητής **Κώστας Θεοφάνους** (1919 - 2008) σε συνεχώς επανηλθμένες εκδόσεις ασχολήθηκε με την καλλιτεχνική ιστορία του Πειραιά και τους Πειραιώτες ζωγράφους. Έγραψε και το "Η εθνική Αντίσταση στον Πειραιά 1941 - 1944", 1985 και 1996.

Ο Ναυπακτιώτης **Χάρης Σταματίου** τις "Παλιές αναμνήσεις Πειραιώτου", 1970.

Ο **Χρήστος Λεβάντας** (1904 - 1975) στα 1973 το μελέτημα στη ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ "Εν ώρα Λυκόφωτος. Η Πειραική δημοσιογραφία κατά τα χρόνια του μεσοπολέμου (1920 - 1940)".

Η **Έλσα Σοφού** στην Αρχαιολογική Εφημερίδα στα 1973 "Χάρτης του Πειραιώς συνταχθείς το 1687 υπό των Ενετών".

Ο **Διονύσης Πανίτσας** (1909 - 1979), το "Γράμμα στον Πειραιά. Η πανάρχαια ιστορία μιάς πόλης που δεν γράφτηκε έως τώρα", 1974 και "Ο Πειραιάς και οι ρωμίζοντες", 1979.

Ο **Ιωάννης Φακίδης** την "Ιστορία της Σκολής Ναυτικών Δοκίμων. (1845 - 1973)" στα 1975 και β' έκδοση στη δημοτική, 1996.

Ο **Βαρθής Βαρδινγιάννης** το "Πώς αποδράσαμε από τα Βούρλα" 1976, 1983.

Ο **Γκίκας Μπινιάρης** (1915 - 1980), τα "Εκατό χρόνια θεατρικής πειραικής ζωής", 1976.

Ο **Ιωάννης Μελάς** (1908 - 2004), έγραψε σε τόμους την "Ιστορία της πόλεως Πειραιώς", 1976, 1981, 1989, 2011.

Ο **Παρασκευάς Ευαγγέλου** (1928 - 1989), "Ο Πειραιάς στην επανάσταση του 1821", 1977. Στο ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΑΡΧΕΙΟ, 1981, 1983, 1986, συγκέντρωσε παλαιότερα κείμενα περιηγητών και ιστορικών για τον αρχαίο Πειραιά, το μεσαίωνα και την απελευθέρωση.

Ο **Πρόδρομος Ματζάρογλου** το "Πειραικό Λεύκωμα" στα 1977.

Ο **Νίκανδρος Κεπέσης** (1914 - 2009), "Ο Πειραιάς στην Εθνική Αντίσταση", 1980 κ.ά.

Ο **Βάσιος (Βασίλης) Τσοκόπουλος** από το 1981 μας έδωσε στα γαλλικά τη διατριβή "ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1835 - 1854", η οποία στα 1984 έγινε το βιβλίο "Πειραιάς, 1835 - 1870. Εισαγωγή στην ιστορία του Ελληνικού Μάντσεστερ" (β' έκδοση 1998). Έχει γράψει κι άλλα βιβλία ενώ ανάλογα εκτεταμένα κείμενά του βρίσκονται σε συλλογικές εκδόσεις.

σεις.

Ο **Παύλος Τσαρόπουλος** τις "Πειραικές εικόνες. Μνήμες και νοσταλγίες ... είκοσι πέντε χρόνια τριγυρνώντας στο Πόρτο - Λεόνε", 1982.

Ο **Πάνος Λώζος** (1908 - 1994), τα "Πειραιά και οικονομικά θέματα", 1984 και "Ο Πειραιεύς του άηλότε", 1987.

Ο **Σίμος Μιχαηλίδης** (1916 - 2010), ασχολήθηκε με την κατοχή και την αντίσταση αφού ως κλωστούφαντουργός ήταν ενταγμένος στην αριστερά. "Το ΕΑΜ Κοκκινιάς", 1984, "Το ΕΑΜ Πειραιά" 1987, "Η γέννηση της Κοκκινιάς", 1993, "Ο κύκλος μιας ζωής", 2007.

Η **Λίζα Μιχελή** που έφυγε στις αρχές του 1994, το "Πειραιάς. Από το Porto Leone στη Μαχεστρία της Ανατολής", 1988.

Ο **Στέλιος Μπινιάρης** (1916 - 2000), "Ο Πειραιάς του μεσοπολέμου και της κατοχής. (Χρονικό)", 1988 και 1994.

Ο **Γεώργιος Σαχίνης** το "Οι Υδραίοι στον Πειραιά - Ιστορική τοποθέτηση. Μέρος πρώτον. (1792 - 1838)", 1989.

Ο **Κώστας Ε. Βλάχος** το "Πειραιάς... Εκείνα τα χρόνια", 1989 και "

Στους χτύπους του παλιού Ρολογιού", 1993.

Ο **Χρήστος Μπαλόγλου**, "Ο θεσμός των Χρηματιστηρίων Εμπορευμάτων και ο ρόλος του Α. Οικονόμου στα εγκαίνια του Χρηματιστηρίου Πειραιώς (9.2.1875)", 1989, και μαζί με το Νικόλαο Νικοηούδη ένα άρθρο, "Το λιμάνι του Πειραιά κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους", στο ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ, 2001 και στο ΠΕΙΡΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, 2009.

Ο **Γιώργος Σκαρδιάκος**, "Το Νέο Φάληρο (μνήμες)", 1990.

Ο **Δημήτρης Φερούσης**, τις μυθιστορίες "Πειραιάς θρύλος και κληρονομιά", 1990, "Στην οδό Πειραιώς. Οδοιπορικό στο Μύθο και στην Ιστορία", 2002, "Σταμάτης Σέρμπος. Από την καταστροφή της Χίου στον έρημο Πειραιά. Μια επική αφήγηση", 2005.

Ο **Χάρης Κουτελάκης** και η σύζυγός του **Αμάντα Φώσκοη**, το "Πειραιάς και συνοικισμοί. (Μαρτυρίες και γεγονότα από τον 14ο αιώνα μέχρι σήμερα)", 1991 και μόνος του το "Ο Λέων του Πειραιώς. Η απαγωγή του στη Βενετία και τα προβλήματα που σχετίζονται με το μνημείο και τη χρονολόγησή του" στα 2000.

Ο **Αντώνης Στάθης** το "Σύντομη αναδρομή του πειραικού τύπου και της πειραικής δημοσιογραφίας. Η πειραική δημοσιογραφία", 1993.

Ο **Γιάννης Σωτηρίου**, (γεν. 1921), "Πειραικές και φυσιοατρικές μνήμες", 1994 και το "Η γειτονιά μου. Η γειτονιά του κόσμου" (Πειραικές αναμνήσεις), 2000.

Ο **Αλέξανδρος Φεράλης**, "Το Βιβλίων Πρακτικών της επί του συνοικισμού των Χίων Επιτροπής", 1994.

Ο **Κυριάκος Τσακίρης**, τα "Βούρλα. Η μεγάλη απόδραση", 1994.

Ο ιστορικός τέχνης **Νίκος Αξαρήλης** ασχολήθηκε για το Δημοτικό Θέατρο από το 1995. Στα 2001 μας πρόσφερε το "Δημοτικό Θέατρο Πειραιά. Θέατρο και Πόλη". Με την Κατερίνα Μπρεντάνου επιμελήθηκαν την έκδοση "Η ιστορία του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιά από τον 19ο στον 21ο αιώνα", 2013.

Ο **Δημήτρης Σέρβος** (1927 - 2012), "Που ήες... στον Πειραιά (ντοκουμέντα και αναμνήσεις)", στα 1996.

Ο **Βασίλης Καρδάσης**, τον "Κατάλογος Ιστορικού Αρχείου Οθωμανικού Πειραιώς", 1997.

Η καθηγήτρια **Μαριάνθη Κοτέα**, το "Η Βιομηχανική Ζώνη του Πειραιά (1860 - 1900)", 1997.

Ο αρχιτέκτονας **Νικόλας Ντόριζας**, "Τα κτίρια του Πειραιά κατά τον 19ο αιώνα", 1997.

Ο δικηγόρος **Χαράλαμπος Μαραβέλλας**, το "Φόνος. Τα Αττικά φονικά δικαστήρια και ιδίως το εν Φρεαττοί του Πειραιώς δικαστήριο", 1998.

Ο **Αντώνης Βιρβίλης**, "Το λιμοκαθατήριο του Αγίου Γεωργίου Σαλαμίνας", ΦΙΛΟΤΕΛΕΙΑ, 1998.

Ο **Νίκος Αρτεμάκης**, "Τα αποκαλυφθέντα αρχαιολογικά μνημεία παγκοσμίου ενδιαφέροντος της Ινποδαμείου ρυμοτομίας και πολεοδομίας στην πηλαία Τερψιθέας Πειραιά", 2001.

Ο δικηγόρος **Μιχάλης Βλάμος**, μας έχει δώσει άφθονα πειραϊκά κείμενα στη ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ. Από εκεί βγήκαν τα "Πειραϊκά Μελετήματα", 2003.

Ο **Γιάννης Κόκκωνας**, "Ο πολίτης Πέτρος Σκυλίτζης Ομηρίδης. 1784 - 1872", 2003.

Ο **Βασίλης Πισιμής**, "Το Ροθί του Πειραιά. Το Παλιό Δημαρχείο", 2003 και το "Βούρλα - Τρούμπα. Μια περιήγηση στο χώρο του υποκόσμου και της πορνείας του Πειραιά (1840 - 1968)", 2010², 2014.

Η **Σταματίνα Μαλικούτη**, το "Πειραιάς 1834 - 1912", 2004.

Ο **Χρήστος Πατραγάς** (1932 - 2008) το "Μεγάλο Πειραϊκό Λεύκωμα", 2004.

Ο **Μαρίνος Γ. Τσάμης**, "Αρχαιολογικά του Πειραιά", 2004.

Ο **Ιάκωβος Βαγιάνης**, "Αναζητώντας το χθες του Πειραιώς", 2005, το "Πειραιώς Ενθύμια" σε δύο τόμους, 2010, 2011 και το "1940 - 1944. Αναμνήσεις" στα 2012.

Η **Λυδία Σαπουνάκη-Δρακάκη**, "Οικονομική Ανάπτυξη και Κοινωνική Προστασία. Η γέννηση των υπηρεσιών υγείας στον Πειραιά και το ΤΖΑΝΕΙΟ Νοσοκομείο", 2005.

Ο **Γιάννης Γιαννιτσώτης**, "Η κοινωνική ιστορία του Πειραιά. Η συγκρότηση της αστικής τάξης. 1860 - 1910", 2006.

Ο **Γιώργος Μπαλούρδος**, "Πειραϊκό Πανόραμα. Πνευματικό και καλλιτεχνικό χρονολόγιο του πειραϊκού χώρου. 1784 - 2005", 2006.

Η **Αγγελική Παρδάλη**, "Το λιμάνι του Πειραιά. Διαχρονικοί μετασχηματισμοί και η αναπτυξιακή του συμβολή", 2012.

Ο **Γιάννης Εμμ. Χατζημανωλάκης** (1933-2018) είναι ένα ξεχωριστό κεφάλαιο στην πειραϊκή ιστοριογραφία, έχω ήδη αναφερθεί για το έργο του σε ανάλογες μελέτες και διαλέξεις.

Η **Ευαγγελία (Λίτσα) Μπαφούνη** χρημάτισε διευθύντρια του Ιστορικού Αρχείου Πειραιά. Εκεί συνεργάστηκε και με την **Ελένη Αναγνωστοπούλου**. Με τον σύζυγό της **Νίκο Μέλιο** ίδρυσαν το Ι.Μ.Τ.Ι.Ι.Ε. Έτσι έχουμε αρκετές πειραϊκές εκδόσεις ποικίλου περιεχομένου.

Ο κατάλογος φαίνεται να είναι μακρύς. Από τα παραπάνω κανείς δεν πρέπει πλέον να αμφιβάλει ότι στον Πειραιά η τοπική ιστορία "θεραπεύεται αρκούντως".

Σημειώνω και άλλα παλαιότερα ονόματα: Σπυρίδων Αθανασούλιας, Γεώργιος Ανδριανόπουλος, Κωνσταντίνος Βλάχος (θ.1967), Γιάννης Καιροφύλλας, Δημήτριος Καμπούρογλου (1852 - 1942), Δ. Καλοστύπης, Π. Κάντζας, Σπ. Κορώνης, Ανδρέας Κρητικός (θ.1969), Γεώργιος Κρέμος, Π. Μαρμακίδης, Νίκος Μαράκης, Κώστας Μπίρης, Εμμανουήλ Λυκούδης (1849 - 1925), Ν. Ι. Παπάζογλου, Χρ. Παπακωνσταντίνου, Δημοσθένης Πίππας, Περικλής Ρεδιάδης, Γεώργιος Σακαλής, Γεώργιος Στρίγκος, Διονύσιος Σουρμελής, Δημήτριος Συνοδινός, Νικόλαος Χαλιωτής, Νίκος Χαντζάρας, Γεώργιος Χατζηδάκης, Ευάγγελος Αθηναίος...

Παρακάτω θα προσθέσω ένα αλφαβητικό κατάλογο με ξεχωριστά ονόματα ανθρώπων που υπογράφουν τα πληθυστικά από τα σύγχρονα θέματα πειραϊκής ιστορίας. Οι περισσότεροι συνεχίζουν. Χριστίνα Αγγριαντώνη. Γιώργος Ανωμερίτης. Ίρις Αυδή - Καϊκάνη. Γιώργος Κόμης. Βασίλης Κουτουζής. Στρατής Μαϊστρέλλης. Στέφανος Μίλλης. Τάκης Μιχαήλπουλος. Παύλος Μπαλόγλου. Νίκος Μπελαβίβας. Δημοσθένης Μπούκης του Γιάννη. Αρχοντία Παπαδοπούλου. Πρωτοπρεσβύτερος Ιγνάτιος Παπασπηλιόπουλος. Λήδα Παπαστεφανή. Γεώργιος Φουστάνος. Τζερίνα Χαριλάου. Μανώλης Χριστουλάκης.

Οι αρχαιολόγοι Δημήτριος Φίλιος, Ιωάννης Θρεψιάδης, Γεώργιος Μπακαλιάκης, Δημήτρης Θεοχάρης, Θεοδοσία Στεφανίδου - Τιβερίου, Λυδία Παλιαοκρασσά, Klaus - Valtin von Eickstedt (Γερμανικής καταγωγής, γεν. 1954, η διδακτορική του διατριβή αφορούσε στην τοπογραφία του αρχαίου Πειραιά, έκδοση στα γερμανικά Αθήνα 1991, έγραψε και "Το Ασκήνηϊον του Πειραιώς", 2001), Γιώργος Σταϊνχάουερ ΙΗ γνώση του Σταϊνχάουερ για τον Πειραιά της αρχαιότητας, το μουσείο, τα εναπομείναντα μνημεία του, αηλιά και για τόσα άλλα αρχαιολογικά είναι μοναδική, τη μεταφέρει στα βιβλία και στα άρθρα του με πολλή σαφήνεια!

Ιστορικό υλικό γραμμένο από διάφορους συγκέντρωσαν και παρουσίασαν σε εκδόσεις τους ή σε επιμέλειες βιβλίων εκτός του Π. Ευαγγέλου, οι Γεράσιμος Βώκος (1868 - 1927), Νίκος Κατσικάρος (1904 - 1992), Αλέκος Χαρολίδης, Γεώργιος Δρόσος (1922 - 1979), Σταύρος Καραμπερόπουλος στο ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΛΕΥΚΩΜΑ (2010).

Ξέρω και άλλους, όπως φοιτητές που έκαναν εργασίες πάνω στον Πειραιά, αρχιτέκτονες, δημοσιογράφους, λογοτέχνες, συγγραφείς, ερασιτέχνες, "ερασιτέχνες", όμως δεν μπόρεσα ακόμα να ταξινομήσω το είδος της προσφοράς τους. Σε ένα άρθρο δεν μπορούν να παρουσιαστούν όλοι. Τα τελευταία χρόνια ευτυχώς βρίσκουμε και νέους ερευνητές να αναρτούν τις εργασίες τους στο διαδίκτυο.

Το πολεοδομικό σχέδιο του νέου Πειραιά

Του **Μιχάλη Βλάχου**
Δικηγόρου ε.τ.

Στην αρχαιότητα ο κλασσικός Πειραιάς ήταν όπως γράψαμε η πρώτη στον κόσμο ιστορικά τεκμηριωμένη με επιστημονικό πολεοδομικό σχεδιασμό οργανωθείσα και ανεγερθείσα πόλη. Το πρότυπο και υποδειγματικό για τους μεταγενέστερους έργο του Ιπποδάμου.

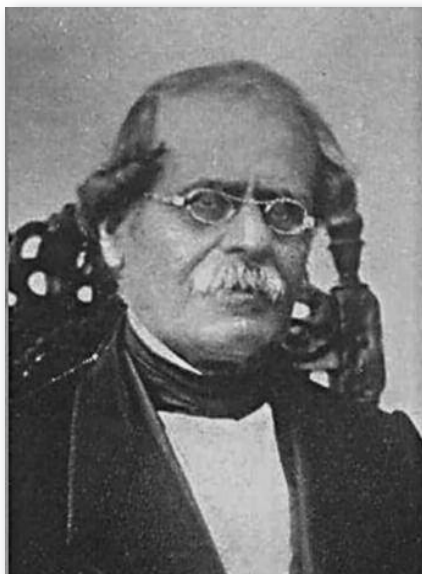
Αλλά και ο νεότερος Πειραιάς ευτύχισε το σχέδιό του να εκπονηθεί από τους δύο πρωτεργάτες της πολεοδομίας στην νέα Ελλάδα τους Κλεάνθη και Σάουμπερτ. Οι δύο μηχανικοί που το 1831-33 εξεπρόνθησαν ως γνωστό και το πρώτο σχέδιο των Αθηνών ανέλαβαν την κατάρτιση του σχεδίου και του επιμελήσαντος της πρωτεύουσας της Ελλάδας.

Και όπως στην Αθήνα κατέρτισαν ένα θαυμάσιο και μεγαλόπνοο σχέδιο αντάξιο της πρωτεύουσας του κράτους το ίδιο και στον Πειραιά εξεπρόνθησαν ένα ωραίο σχέδιο, κατάλληλο για την πόλη για την οποία είχε γίνει πρόσκαιρη σκέψη να αποτελέσει αυτή την πρωτεύουσα της Ελλάδας.

Έτσι παρά τις εκ των υστέρων από διάφορους Δημάρχους τροποποιήσεις προέκυψε πόλη με ευθύγραμμες οδούς, ευρείες λεωφόρους, μεγάλες πλατείες και χώρους προορισμένους για δημόσια κτίρια. Λεωφόροι με μεγάλα ονόματα όπως Σωκράτους, Αιγέως, Αθηνάς, Μακράς Στοάς κ.λπ. Σημερινοί λεωφόροι Γεωργίου Α', Ιλας Μεραρχίας, Ηρώων Πολυτεχνείου, Γρ. Λαμπράκη, Εθν. Αντιστάσεως, Δ. Γούναρν, συμπληρούμενοι από τις πλατείες Καραϊσκάκη, Κοραή, Τερψιθέας, Κανάρη κ.λπ. έδωσαν μια μεγαλοπρέπεια στην πόλη που την ενέτεινε η κυριαρχία του νεοκλασσικού ρυθ-

μού με τα θαυμάσια αρχοντικά και λοιπά κτίσματα που δημιουργούσαν μια ατμόσφαιρα γεμάτη όνειρο και φαντασία.

Χωρίς συνείδηση, χωρίς αιδώ, διώξαμε τ' όνειρο και τη φαντασία στο όνομα της αξιοποίησης που την ανέλαβαν οι εργολάβοι και οι-

Σταμάτης Κλεάνθης
(1802-1862)

κοπεδούχοι με όργανα την αντιπαροχή, τη μπουλντόζα, το τσιμέντο και το ρετιρέ. Εκεί που κυριαρχούσαν τα τριώροφα υψώθηκαν αθαζονικά πολυώροφα κάνοντας ασφυκτική τη ζωή μας. Όμως ο ιστός της πόλεως έμεινε για να μας θυμίζει τη συμβολή των δύο μεγάλων αρχιτεκτόνων στη διαμόρφωση της πόλεως μας.

Ο ιστορικός του Πειραιώς Ιωάν. Αη. Μελετόπουλος στο σπάνιο και πολύτιμο βιβλίο του ΠΕΙΡΑΪΚΑ (Αθήνα: 1945), από έγγραφο που βρήκε στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, αναφέρεται στην ανάμιξη του L.v. Klenze κορυφαίου των αρχιτεκτόνων της εποχής στην

τροποποίηση και διόρθωση του σχεδίου των Κλεάνθη - Σάουμπεν, ανάμιξη που θεωρεί ευεργετική για το σχέδιο Πειραιώς και διερωτάται πώς κανείς εκ των ασχοληθέντων με την ιστορία του νεωτέρου Πειραιώς ούτε και ο συντάκτης της βιογραφίας του Klenze στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια δεν αναφέρουν τίποτε σχετικό. Η αλήθεια όμως είναι κάπως διαφορετική.

Οι Κλεάνθης - Σάουμπερτ όπως για την Αθήνα έτσι και για τον Πειραιά συνέταξαν μεγαλόπνοο σχέδιο πόλεως. Επειδή όμως το μεγαλόπνοο σχέδιο των Αθηνών συνεκρούσθη με τα μικροσυμφέροντα των οικοπεδούχων, προς εκτόνωση της αναταραχής εστάλη από τον βασιλέα της Βαυαρίας και πατέρα του Όθωνα Λουδοβίκο ο αυλικός του Klenze ο οποίος (Leo von Klenze) ήταν διάσημος αρχιτέκτων του νεοκλασικισμού. Ήταν ανώτατος αρχιτέκτων και μυστικοσύμβουλος του βασιλέως Λουδοβίκου. Στο Μόναχο έκτισε την ονομαστή Γλυπτοθήκη, τα Προπύλαια (με τα ονόματα των ηρώων της Ελλ. Επαναστάσεως), την παλαιά Πινακοθήκη, το Ωδείο κ.λπ. Στην Πετρούπολη έκτισε Ναούς και τμήματα του Ερμιτάζ, στην Αθήνα σχεδίασε τον Άγιο Διονύσιο των Καθολικών στην οδό Πανεπιστημίου. Επίσης σχεδίασε ανάκτορα που τα τοποθετούσε στον Κεραμικό και ένα ωραίο Μουσείο που το ονόμασε Παντεχνείο και το τοποθετούσε κοντά στο Ναό του Αγίου Αθανασίου στο Θησείο.

Ο Κλέντσε λοιπόν κατ' εντολή

του βασιλέως του για να ικανοποιήσει τους ιδιοκτήτες, περιόρισε το πλάτος των δρόμων και τις πλατείες και εν γένει έκανε τροποποιήσεις που "τσεκούρεψαν" το αντάξιο μιας ιστορικής πρωτεύουσας αρχικό σχέδιο των Αθηνών. Το σχέδιο όμως του Πειραιώς μετά από έλεγχο ο Klenze το εθεώρησε επιτυχές και δεν το ετροποποίησε. Η αλήθεια είναι ότι στον Πειραιά δεν υπήρχαν αντικρουόμενα συμφέροντα, διότι η έκταση του σχεδίου πόλεως ανήκε στο Δημόσιο και έτσι η πόλη εγλύτωσε από τη "βεβίωση" του Klenze.

Η υπέρ του Πειραικού σχεδίου διαφορά καταφαίνεται από τα συγκριτικά στοιχεία που παραθέτει ο Ι.Α. Μελετόπουλος. Έτσι για την Αθήνα προβλέφθηκαν πλათείες συνολικής εκτάσεως 80.000 τ.μ. ενώ για τον Πειραιά 139.000 τ.μ.

Στο σπάνιο βιβλίο του "ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ" (Αθήνα 1933) ο Κώστας Η. Μπίρης στηλιτεύει τις επεμβάσεις του Klenze και γνωρίζοντας την απασχόλησή του και με τον Πειραιά γράφει:

"Εάν άληως είκον τα πράγματα ασφαλώς ο Κλέντσε θα εύρισκε και εις το σχέδιον του Πειραιώς ελλειψήματα. Εις το κεφάλαιον αυτό η πόλη του Πειραιώς υπήρξεν ευτυχεστέρα των Αθηνών και εις τούτο οφείλεται ότι διατηρεί και σήμερον εις το κεντρικόν της τμήμα κάποιαν ευρύτητα κοινοχρήστων χώρων, κοίτοι δια μεταγενεστέρων τροποποιήσεων εστερήθη μερικών από όσους αρχικώς είχε".

Κατά παράξενη λοιπόν συγκυρία ο Πειραιάς στη μεν κλασσική εποχή υπήρξε το πρώτον αυθεντικόν υπόδειγμα επιστημονικής πο-

λεοδομίας, στη δε νεώτερη εποχή διέσωσε τα αυθεντικότερα στοιχεία του σχεδιασμού των πρώτων δύο πολεοδομών της Νέας Ελλήδας Κλεάνθη και Σάουμπερτ.

Ο Σταμάτιος Κλεάνθης γεννήθηκε στη Βελλβενδό της Μακεδονίας το 1802. Το 1821 δέκα εννέα ετών κατετάγη στον Ιερό Λόχο και πολέμησε στη Δραγατσάνη όπου

αιχμαλωτίσθηκε από τους Τούρκους. Διέφυγε στη Γερμανία όπου εσπούδασε αρχιτεκτονική στην Ακαδημία του Βερολίνου με καθηγητή το μεγάλο αρχιτέκτονα Σίνκελ. Απεφοίτησε με άριστα και εβραβεύθη υπό του βασιλέως της Πρωσίας.

Το 1829 έρχεται στην Ελλάδα με το φίλο του και συμφοιτητή του Ε. Σάουμπερτ και διορίζονται από τον Ι. Καποδίστρια Αρχιτέκτονες της Κυβερνήσεως στην Αίγινα, έδρα τότε της Κυβερνήσεως με μηνιαίο μισθό 160 φοίνικες. Το Νοέμβριο του 1831 μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια εγκαθίσταται στην Αθήνα και αρχίζουν την τοπογράφηση και την εν συνεχεία σύνταξη του σχεδίου της πόλεως που περατώθηκε και υποβλήθηκε στην Κυβέρνηση το τέλος του 1832 με τα γνωστά αποτελέσματα.

Άλλα έργα του Κλεάνθη είναι το παλαιό Πανεπιστήμιο στην Πλάκα,

η έπαυλη Μάληκοημ - Άσυλο Ανιάτων στην Αγία Ζώνη Πατησίων, η Αγγλικανική Εκκλησία Αθηνών, η οικία Αμβροσίου Ράλλη μετέπειτα Αγγλική Πρεσβεία στην Πλατεία Κλαυθμώνος, η οικία Κομίσσης Θεοτόκη στην οδό Σωκράτους στο χώρο που μέχρι προ ετών εστεγάζετο το Εφετείο Αθηνών. Για την Δούκισσα της Πλακεντίας ανήγειρε στην Αθήνα το μέγαρο των Ιλισίων (νυν Βυζαντινό Μουσείο) και στην Πεντέλη το Καστέλλο της Ροδοδάφνης, τη Maisonette, την Plaisance κ.λπ. Ο Κώστας Μπίρης στα έργα του κατατάσσει και την παρά το Ναό των Ταξιαρχών στο Πεδίο του Άρεως ανεγερθείσα το 1843 αναμνηστική στήλη των πεσόντων στο Δραγατσάνη.

Ο φίλος και συνεργάτης του Ε. δουάρδος Σάουμπερτ κατήγετο από το Μπρεσλάου της Πρωσίας που τώρα ανήκει στην Πολωνία. Συνεργάσθηκε με τον Κλεάνθη στην εκπόνηση του σχεδίου των Αθηνών και εν συνεχεία υπηρέτησε ως μηχανικός του Δημοσίου στα πρώτα τεχνικά έργα της πρωτεύουσας. Κατόπιν μαζί με τον Χάνσεν και τον Λουδοβίκο Ρως εργάσθηκε στις ανασκαφές και αναστηλώσεις της Ακροπόλεως.

Τις σημειώσεις που είχε κρατήσει κατέθεσε στο Μουσείο του Πανεπιστημίου του Μπρεσλάου αλλα μετά τον τελευταίο πόλεμο μας είναι άγνωστη η τύχη τους.

Αυτό που μένει είναι το απτό έργο των δύο φίλων, το πολεοδομικό σχέδιο Πειραιώς, όσο κι αν έχει εκ των υστέρων περιορισθεί κι όσο κι αν έχει αδικηθεί από την άκρατο και άκριτο ανέγερση πολυόροφων κτισμάτων.

"Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ"

(Ως Παράγοντας Ισχύος της χώρας στο Διεθνές Σύστημα)

Από την κ. **Μάγδα Ρούσση**

Εικαστική Καλλιτέχνης και Ερευνήτρια

Ο Θουκυδίδης μας λέει ότι "*Ο ισχυρός επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμής του και ο ασθενής παραχωρεί ότι του επιβάλλει η αδυναμία του*". Έτσι, η κάθε χώρα έχει για όπλο της τους παράγοντες ισχύος, οι οποίοι αποτελούν την Εθνική Ισχύ. Αυτό για να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες και να επιβιώσει. Εάν ως παράγοντας ισχύος μιας χώρας είναι ο **πολιτισμός** τότε καταλαβαίνουμε ότι στην χώρα υπάρχει ασφάλεια,

ηθική, σε συνδυασμό με τη δυνατότητα να μην εργάζονται σκληρά όλοι οι πολίτες για την επιβίωση, οπότε τους δίνεται η ευκαιρία να αναπτύξουν τις τέχνες, το σύστημα παιδείας, την φιλοσοφία και τις επιστήμες.

Στην Ελλάδα η Εθνική Ισχύς της (το σύνολο των δυνατοτήτων του Έθνους) αποτελείται από τους εξής βασικούς παράγοντες: *Θεσμοί, Ένοπλες Δυνάμεις, Γεωγραφία, Φυσικοί Πόροι, Βιομηχανία, Εμπόριο, Οικονομία, Πληθυσμός, Επιστήμη και Τεχνολογία, Εθνικός Χαρακτήρας, Πολιτισμική Κληρονομιά - Θρησκεία - Ομογένεια, Ηθικό, Ηγεσία, Οικουμενικός Ελληνισμός, Ναυτιλία και Τουρισμός*.

Οι διαστάσεις της εθνικής ισχύος είναι δύο:

α) η **εξωτερική**, η οποία επηρεάζει το παγκόσμιο περιβάλλον μέσω της οικονομικής, πολιτικής, στρατιωτικής και πολιτιστικής ισχύος του, και

β) η **εσωτερική**, η οποία μετασχηματίζει τους πόρους της κοινωνίας του (επιστημονικό και εργατικό του δυναμικό) σε δυνάμεις παραγωγής των καλύτερων δυνατών τεχνολογιών, για πολιτικούς και στρατιωτικούς σκοπούς.

Στις διεθνείς σχέσεις, ο όρος ισορροπία ισχύος αναφέρεται στην κατάσταση κατά την οποία υφίσταται ισοτιμία ή σταθερότητα μεταξύ ανταγωνιστικών δυνάμεων.

Ως διαχρονικό σημείο αναφοράς θεωρείται ο ρόλος

της ισχύος στο διεθνές σύστημα εκεί που σύνδεεται η **δικαιοσύνη** με την **ισχύ**.

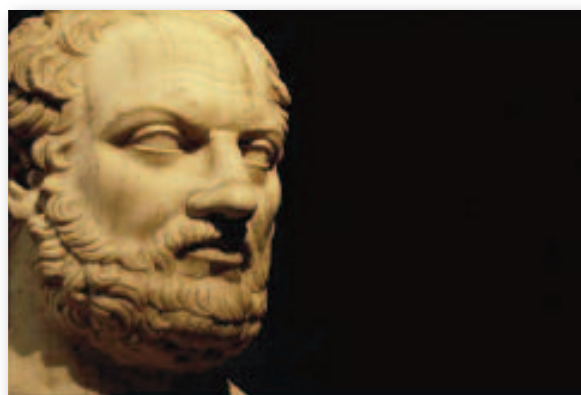
Η πολιτισμική ανάπτυξη του ανθρώπινου γένους, είναι διαιρούμενη γεωγραφικά και αποτελείται από την πολιτιστική δράση (υλικά και πνευματικά έργα, δραστηριότητες και έθιμα) και την πνευματική καλλιέργεια - "κουλτούρα" (αξίες, παραδόσεις, παιδεία, μόρφωση, αισθητική και εκδήλωση συμπεριφοράς).

Οι πολιτισμοί χάνονται ή εξελίσσονται σε νέες πολιτισμικές μορφές, ενώ κάποιοι αφήνουν πίσω τους πνευματικά επιτεύγματα, ως παγκόσμια κληρονομιά όπως για παράδειγμα η **Αρχαία Αθήνα**.

Ο συντελεστής "**Ιστορία - Πολιτισμός - Θρησκεία**", παρά το ότι θεωρείται αμετάβλητος, είναι ιδιαίτερα σημαντικό τόσο σε κράτη του δυτικού πολιτισμού, όπως η χώρα μας που η αξιοποίησή του δίνει σημαντική προστιθέμενη αξία, όσο και του ανατολικού, όπως η Κίνα και το Ιράν, με ιστορικό πολιτισμό και έντονα θρησκευτικά χαρακτηριστικά. Η χρήση του συντελεστή αξίζει να προωθηθεί και παγκοσμίως.

Η ΕΛΛΑΔΑ

Το έτος που διανύουμε είναι "Έτος Αριστοτέλους". Αν διαβάσουμε στα "Πολιτικά" του μας δίνει το ρωμαίο μήνυμά του: "Το γένος των Ελλήνων χαρακτηρίζεται από δυνατό ψυχική ορμή και οξεία αντίληψη. Γι' αυτό α-

κριβώς και ελεύθερο ζει και άριστη πολιτική έχει και δύναμη να κυριαρχήσει πάνω σε όλους, αρκεί να είναι ενωμένο σε μια **πολιτεία**". Ενώ σε άλλο κείμενο του μας προειδοποιεί: "Η εξουσία είναι κάτι πολύ κακό διότι, δεν μπορεί να μετρηθεί το μέγεθος του διεφθαρμένου ενστίκτου του ανθρώπου".

Ο ΟΡΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

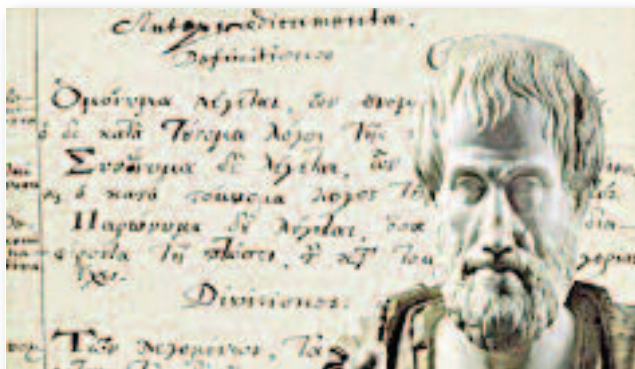
Στην Ελλάδα, η λέξη "πολιτισμός", εμφανίσθηκε στην ιστορία από τον Αδαμάντιο Κοραή τον 19ο αιώνα. Προ-

ήλθε από τις λέξεις (πόλις - πολίτης - πολιτισμός) διότι δεν βρέθηκε μονολεκτική ακριβής απόδοση στα ελληνικά.

Ως διαχρονικό σημείο αναφοράς θεωρείται ο ρόλος της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις εκεί που σύνδεεται η δικαιοσύνη με την ισχύ για την επιβίωση.

Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον τουρισμό προτείνονται πρωτοβουλίες, που σχετίζονται με την **πολιτιστική κληρονομιά**, το φυσικό περιβάλλον, τους σύγχρονους πολιτισμούς και παραδόσεις των χωρών της.

1. Η Πολιτισμική Κληρονομιά

Η Παιδεία και ο Πολιτισμός μπορούν να αξιοποιηθούν ως παράγοντες ισχύος με σκοπό να αποτελέσουν συγκριτικό πλεονέκτημα, εφόσον η προβολή ακολουθεί οργανωμένη στρατηγική ενώ παράλληλα συμβάλλει και η πολιτιστική διπλωματία.

α. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές, η συντήρηση και προστασία μνημείων με παγκόσμια ακτινοβολία, που αποτελούν πεδία έρευνας.

β. Η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και η προβολή των ευρημάτων μέσω των Μουσείων, όπου παρέχεται γνώση και υψηλής ποιότητας ψυχαγωγία στον επισκέπτη, μέσα από διαδραστικές υπηρεσίες όπως το Μουσείο Ακροπόλεως.

γ. Η υψηλή ποιότητα και πρωτοτυπία της αρχαίας ελληνικής σκέψης, όπως εκφράζεται στη φιλοσοφία, την ποίηση, το θέατρο, την πολιτική επιστήμη και γενικότερα στη στροφή προς την επιστήμη και την έρευνα με κέντρο τον άνθρωπο και αντικείμενο τις δομές των κοινωνιών του.

1. Η μοντέρνα πολιτιστική παραγωγή

Η μοντέρνα πολιτιστική παραγωγή που έτυχε διεθνούς αναγνώρισης με τα Νόμπελ λογοτεχνίας στο πρόσωπο των Γιώργου Σεφέρη και Οδυσσέα Ελύτη, αλλά και η παγκόσμια εκτίμηση στο έργο των Κωνσταντίνου Καβάφη, Νίκου Καζαντζάκη, στη μουσική των Μάνου Χατζιδάκι, Μίκη Θεοδωράκη, Βαγγέλη Παπαθανασίου, στον κινηματογράφο των Θόδωρου Αγγελόπουλου και Μιχάλη Κακογιάννη.

Τα παραπάνω μπορούν να διοχετευθούν στην εκπαί-

δευση με στόχο τη βελτίωση της ποιότητάς της σε όλες τις βαθμίδες και την δια βίου μάθηση.

Η Πολιτισμική μας κληρονομιά, η Ιστορία και η Ορθοδοξία ως παράδοση συμπλέκονται τόσο στενά και σε βάθος χρόνου, που είναι δύσκολο να αναζητηθούν τα σαφή όριά τους. Με την διεκδίκηση δυναμικού ρόλου στη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας του νεοελληνικού δημιουργούν μια αστείρευτη πηγή άντλησης δύναμης και δημιουργίας.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΙΣΧΥΣ

Στην Πολιτιστική Ισχύ περιλαμβάνονται ο τουρισμός, η ναυτιλία, η Ελληνική διασπορά, η πολιτισμική κληρονομιά, ("Ιστορία - Πολιτισμός - Θρησκεία"), η άνθιση των επιστημών στην αρχαία Ελλάδα (τα μαθηματικά, η ιατρική, η φιλοσοφία), η Δημοκρατία στην αρχαία Αθήνα (ο χρυσός αιώνας του Περικλή), οι Ολυμπιακοί αγώνες διεξάγονται και στις μέρες μας, η δημιουργία δικαστηρίων (στην αρχαία Ελλάδα η Βουλή του Αρείου Πάγου και το Παλλήδιο), τα αρχαία θέατρα και αρχαίοι θεατρικοί συγγραφείς ("το προσωπείον"), η Ελληνική γλώσσα η πλουσιότερη γλώσσα σε ανάπτυξη και γενικά ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός έπαιξε καθοριστικό ρόλο για την Ευρώπη.

ΤΟ "ΜΕΤΡΟ" ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ένας πολιτισμός δεν έχει χαρακτηριστική κλίμακα μέτρησης, ενώ υπάρχουν έντονες διαμάχες ακόμα και για τον ίδιο του τον ορισμό.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συμπερασματικά, όταν μία χώρα στον κόσμο δεν έχει διαμορφώσει Πολιτικές όπως την Εθνική, Κοινωνική, Πολιτιστική Πολιτική της κ.ά., μοιραία ταλαιπωρούνται και η ίδια και οι πολίτες της. Επιθυμούμε η χώρα μας, να είναι ένας διεθνής παράγοντας σε όλους τους τομείς. Να αναλαμβάνει το δικό της μερίδιο και την συνυπευθυνότητα σε όλους αυτούς τους τομείς και κυρίως στη συλλογική άμυνα και ασφάλεια του κόσμου.

Προτάσεις του Συλλόγου "Οι Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά και των Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων Πειραιά" για ένταξή τους στο πρόγραμμα της Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) του Δήμου Πειραιά

Α. ΚΑΛΩΠΙΣΜΟΣ ΤΟΙΧΟΠΟΪΑΣ ΜΑΚΡΑΣ ΣΤΟΑΣ

Καλλιωπισμός αρχαιοθολογικού χώρου/ Αρχαίας Αγοράς Γούναρη και Ακτής Ποσειδώνος – ει δυνατόν με θέμα σχετικό με την Μακρά Στοά

Β. ΚΑΛΩΠΙΣΜΟΣ ΤΟΙΧΟΠΟΪΑΣ ΠΥΛΩΝ ΤΟΥ ΑΣΤΕΩΣ

Διστόμου και 34ου Συντάγματος (οικόπεδο αντιφθισική) - ει δυνατόν με θέμα σχετικό με τις Πύλεις του Άστεως

Γ. ΣΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΠΡΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

α) Από τον λιμένα Πειραιώς και συγκεκριμένως από τον επιβατικό σταθμό Κρουαζιεροπλοίων προς το Μουσείο
β) Από τις αστικές πύλεις έως το Μουσείο – Άγιος Διονύσιος, Ηλεκτρικός Σταθμός, Πλατεία Ιπποδαμείας, 34ου Συντάγματος, Μικρολίμανο

Δ. ΠΟΔΗΛΑΤΟΔΡΟΜΟΣ

Ποδηλατόδρομος με εκκίνηση από τον σταθμό κρουαζιεροπλοίων, όπου θα ενοικιάζονται ποδήλατα, με διαδρομή προς αρχαιολογικό μουσείο και θα ενώνει με τους αρχαιολογικούς χώρους.

Ε. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Αρχαιολογικός Περίπατος, ανά τα Μακρά Τείχη, Πύλεις του Άστεως και Αρχαιολογικό Μουσείο και Κονώνειο Τείχος (μελέτη Αναστασίου Πορτελάνου)

ΣΤ. ΗΛΕΚΤΡΙΚΑ ΛΕΩΦΟΡΕΙΑ

Ηλεκτρικά Λεωφορεία

α) μικρή βόλτα

από σταθμό κρουαζιεροπλοίων προς μουσείο

β) μεγάλη βόλτα (με συχνές προγραμματισμένες επαναλαμβανόμενες διαδρομές, ώστε να μπορεί κάποιος να κατεβεί στην στάση που τον ενδιαφέρει και μετά να συνεχίσει στην επομένη, με ηχογραφημένες ξεναγήσεις εντός των λεωφορείων/ η γλώσσα θα επιλέγεται)
- σταθμός κρουαζιεροπλοίων

- Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, ταφικό μνημείο Θεμιστοκλέους

- Κονώνειο Τείχος

- Ναυτικό Μουσείο

- Αρχαιολογικό Μουσείο

- Πύλεις Άστεως

- Ηιετιώνεια Πύλη

- Σταθμός Κρουαζιεροπλοίων

Ζ. ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ

Ανάθεση δημιουργίας προγράμματος ψηφιακής περιήγησης

α) στο αρχαιολογικό μουσείο και αρχαιολογικούς χώρους Πειραιώς

β) και ευρύτερα i. στα υπόλοιπα μουσεία - ναυτικό, ινστιτούτο ιστορίας εμπορικής ναυτιλίας, liberty ii. σε σημαντικούς χώρους - δημοτικό θέατρο, δημοτική πινακοθήκη

Το οποίο θα στηθεί στον σταθμό κρουαζιεροπλοίων, στο Δημαρχείο, στον Ηλεκτρικό Σταθμό, στον σταθμό του Μετρό και όπου αλλού κρίνεται χρήσιμο.

Η. DESTINATION ANCIENT PIRAEUS

Νέο πρόγραμμα Destination Ancient Piraeus για Δήμο, smart phones κ.λ.π.

Προτείνουμε την δημιουργία ενός προγράμματος το οποίο μπορεί να ενταχθεί στο ήδη υπάρχον πρόγραμμα DESTINATION PIRAEUS και το οποίο θα ξεναγεί τον επισκέπτη αλλή και τον πολίτη στον Αρχαίο Πειραιά

Θ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

Αρχαιολογικός Χάρτης (δεν υπάρχει) με το Μουσείο και τους αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία κ.λ.π. και ένωση με Αθήνα μέσω Μακρών Τειχών

Ευρύτερα πρόταση: πολιτισμικός χάρτης (υπόλοιπα μουσεία και χώροι βλ. παρ. Ζ σημ. β)

Ι. ΜΑΚΕΤΑ

Κατασκευή μακέτας - προβολής σε ανοικτό χώρο

- στην Πλατεία Κανάρη – εντοπισμός σχετικού σημείου και προβολή αρχαιολογικών χώρων σχετικών σε οπτική επαφή– Νεώσοικοι – Σκευοθήκη Φίλωνος – Λιμήν Ζέας (προβολή και εικόνων αρχικής μορφής αρχαιολογικών χώρων)

- στην πλατεία Κοραή και στην πλατεία Οδησσού (ηλεκτρικός σταθμός Πειραιά) – εντοπισμός σχετικού σημείου και προβολή Αρχαίου Πειραιώς (Ηιετιώνεια Πύλη, Πύλεις του Άστεως, Λιμήν Μουνυχίας, Λιμήν Ζέας, Κονώνειο Τείχος, Λιμήν Κανθάρου, Αρχαιολογικό Μουσείο)

ΙΑ. ΝΤΟΚΥΜΑΝΤΑΙΡ – ΤΑΙΝΙΑ ΜΙΚΡΟΥ ΜΗΚΟΥΣ

Ντοκυμανταίρ – ταινία μικρού μήκους με θέμα για τον Αρχαίο και Σύγχρονο Πειραιά.

